619907

Lukács György

Napló – Tagebuch (1910–11)

Das Gericht (1913)

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

LUKÁCS GYÖRGY

NAPLÓ — TAGEBUCH
(1910–11)

DAS GERICHT
(1913)

A LUKÁCS ARCHÍVUM ÉS KÖNYVTÁR
KIADVÁNYA
LUKÁCS GYÖRGY HAGYATÉKÁBÓL

SOROZATSZERKESZTŐ

SZIKLAI LÁSZLÓ

207592

LUKÁCS GYÖRGY

NAPLÓ — TAGEBUCH
(1910–11)

DAS GERICHT
(1913)

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

LENDVAI L. FERENC

AKADÉMIAI KIADÓ · BUDAPEST 1981

MTAK 0 00002 02168 3

619907

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

ISBN 963 05 2483 X

© Lukács György örökösei · 1981

Printed in Hungary

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvleltár 1187/19 81 sz

TARTALOM

Bevezetés 7

Napló — Tagebuch 11

Das Gericht 57

Függelék. Naplószerű följegyzések, levéltervezetek 65

Itt közölt naplójának 1910. május 18-i bejegyzése, valamint Popper Leóhoz írt, 1910. június 15-i levele tanúsága szerint (az utóbbi megjelent: „Lukács György és Popper Leó levélváltásából". Összeállította Fekete Éva, Valóság, 1974/9: 16 skk.) 1907. december 18-án találkozott Lukács György először az akkor 25 éves Seidler Irmával. 1908. május 28 és június 11 között — a dátumokat Lukács György fönnmaradt, jelenleg az MTA Lukács Archívum és Könyvtárban őrzött, e kötet Függelékében publikált részletes följegyzései alapján ismerjük — itáliai utazást tett vele és legjobb barátjával, Popper Leóval (1886–1911), a sokat ígérő tehetségű művészetfilozófussal. Az utazás után még néhányszor találkoztak, majd a festőnő Seidler Irma a nagybányai művésztelepre utazott. Ezt követő intenzív levélváltásuk nem segítette elő kapcsolatuk tisztázását. „Sohase tudtam — írta Seidler Irma — hogy maga gondol-e arra, hogy az én életemet *tényleg* a magáéhoz kösse. És dacára annak, hogy maga sohase mondotta, hogy ezt így akarja, — visszakérem magától máma az én szabadságomat, — amelyet talán el se vett. Amelyet elvenni mindég habozott és félt" (1908. október 25-i levél, a Lukács Archívumban, vö. e kötet Függelékét). Ezért a Lukács szándékai felől mindvégig kétségek közt maradt Seidler Irma férjhez ment kollégájához, Réthy Károlyhoz. Házassága nem sikerült, kapcsolata Balázs Bélával félresiklott, 1911. május 18-án öngyilkos lett (vö. Világ, 1911. május 19. és 20.). A Lukács Archívumban található Lukács György 1911-es zsebnaptára, melyben ez a nap — a többi, finoman írt

bejegyzéssel ellentétben — nagy fekete kereszttel van megjelölve. (Moszkvában Balázs Bélához írt 1940. január 31-i keltű, német nyelvű levelében Lukács így emlékezik: „Emlékeztetlek Irma tragikus öngyilkosságára, és a te szerepedre ebben az ügyben. Emlékezz vissza, hogy ez után a katasztrófa után személyi kapcsolatunk két éven át szünetelt, és személyes kapcsolatunk helyreállítása csak Ljena közvetítésével kezdődött.") Nem sokkal később, 1911. október 21-én meghalt tüdőbajban Popper Leó is.

Mindez mély válságot idézett elő Lukács életében: nem véletlen, hogy naplójában Popper Leó halála után vált az addig használt magyarról német nyelvre, s ez annál érdekesebb, mivel tudjuk, hogy 1911 előtt Lukács elsősorban magyarul írt. Az „A lélek és a formák" (Franklin, Budapest 1910) esszéi eredetileg mind magyarul íródtak, sőt, úgy látszik, a német kiadásba („Die Seele und die Formen". Egon Fleischel et Co., Berlin 1911) újonnan fölvett két írás közül is csak „A tragédia metafizikája" íródott eredetileg is németül (vö. ehhez Nyíri János Kristóf írását: „Lukács 'Die Seele und die Formen' c. esszékötetének fordítástörténetéhez": Magyar Filozófiai Szemle, 1974/2–3: 401. skk.).

Maguk ezek az események (hátterükről lásd Heller Ágnes: „Lukács György és Seidler Irma"; in: Portrévázlatok az etika történetéből. Gondolat, Budapest 1976; valamint Lendvai L. Ferenc: „Lukács György és Seidler Irma: a 'Midás király legendája' elé", Világosság 1975/1: 34. skk), valamint az általuk okozott válság, a „Von der Armut am Geiste" c. publikált dialóguson kívül, Lukács három írásában csapódott le közvetlenül; mindhárom a Lukács által 1917-ben Heidelbergben hagyott és 1973-ban fölfedezett bőröndből került elő. Az egyik, a „Midás király legendája" c. novella (1908) már megjelent (Világosság, 1975/1: 37. skk; kötetben: Ifjúkori művek, Magvető, Budapest é. n. [1977]: 188. skk), a másik kettőt, a „Das Gericht" c. töredékes dialógust (1913), valamint Lukács 1910–11-es naplóját itt tesszük először közzé.

A Napló egy, fekete vászon kötésű, 84 vonalas lapot tartalmazó, középméretű füzet első 55 oldalára van — tintával — írva, ezeket az oldalakat Lukács megszámozta. (Az 55. oldalra csak három szó jutott.) Minthogy a fedőlap belső oldalán „II" megjelölés szerepel, kellett lennie egy első füzetnek is — erre az első bejegyzés is utal —; ez azonban vagy nem maradt fönn, vagy — csekély valószínűséggel — lappang. Keletkezési helye, mint szövegéből kiderül: Berlin, Weimar és Firenze. A „Das Gericht" 4 nagy ív, különálló, vonalas papírosra van írva; keletkezésének pontos dátumát nem ismerjük; a töredékben maradt írást Lukács György az 1913-ban Balázs Béla révén, valószínűleg Bellariában megismert orosz anarchista-forradalmár Ljena Grabenkónak (1914–1917 között Lukács felesége) ajánlotta. Szövege rendkívül töredezett, és éppen ott szakad meg, ahol voltaképpen el kellene kezdődnie. A Naplóban említett művek az „A lélek és a formák" esszéi, ill. a tervezett — de minden bizonnyal soha el nem készült — „Vita nuova", „Artus király" és „Alfieri" c. írások.

A Naplóban ill. a dokumentumokban szereplő, nem közismert személyek: *Baumgarten* — Baumgarten Ferenc (Franz Ferdinand Baumgarten); *Edith* — Hajós Edit, Balázs Béla első felesége; *Emy* — Emy Lederer-Seidler (Seidler Irma nővére) *Fülep* — Fülep Lajos; *Herbert* — Bauer Herbert (Balázs Béla); *Hilda* — Bauer Hilda; *I.*, *Irma* — Seidler Irma; *Karli* — Polányi Károly; *L.* (az utolsó dokumentumban) — Ljena Grabenko; *Laci* — Bánóczi László; *L.*, *Leó* — Popper Leó; *Mici* — Lukács Mária; *Ottó* — Mandl Ottó, Popper Leó barátja; *R.* — Réthy Károly; *Szilasi* — Szilasi Vilmos; *Vedres(ék)* — Vedres Márk(ék); *Wiesenthal-lányok* — Grete Wiesenthal táncművésznő és nővérei. Csorba [?] Iván személye jelenleg nem azonosítható. A „Das Gericht"-ben — nyilvánvalóan — *Erwin* Lukács György, *Paul* Balázs Béla fedőneve.

A Függelékben néhány, az írásokhoz közvetlenül kapcsolódó dokumentumot közlünk.

A Napló első olvasata Márkus Györgytől, a „Das Gericht"-é Lakos Katalintól, a Függelékben közölt leveleké Karádi Évától, a többi dokumentumé Révai Gábortól származik. Valamennyi szöveg végső formájának kialakításában közreműködött Meller V. Ágnes; a szövegeket átnézte Beőthy Ottó. A szöveget minimális szerkesztői beavatkozással közöljük: csupán a hiányzó betűket és az interpunkciót pótoltuk ott, ahol szükségesnek látszott. Az alkalmazott jelek magyarázata:

〈 〉	nem végleges szövegváltozat (a végleges előtt közölve)
[: :]	kihagyott szöveg
|: :|	betoldás
/1/	számozott oldal kezdete az eredeti szövegben
/	oldal vége
//	szövegmegszakadás
[ ]	szerkesztői betoldás
xxxx	olvashatatlan betűk

Lendvai L. Ferenc

NAPLÓ — TAGEBUCH

[Az első borító belső oldala]

O mon âme, le soir est triste sur hier,
O mon âme, le soir est morne sur demain,
O mon âme, le soir est grave sur toimême!

II

/1/ *ápr 25 éjjel*... És talán mégis helyes a Szélpál Margit Endre-psychologiája, hogy nem tudta megírni nélküle a physiologiát? Nem kellett neki és nem kell most sem — de nem tudja megírni a physiologiáját nélküle.

— Furcsa és izgató azért egy naplófüzetet kezdeni (még rám, még a mai állapotomban is hat). Kérdések vannak — ezek is forma-suggestiok—: ki kerül át a régiek közül? Kik lesznek az új nevek, akik ezt az ijesztően sok fehér papirost az én véremmel teleiratják? (Mert: a mi az első füzet előtt volt — annak ott alig vannak már nyomai)

Ez persze csupa gyerekesség: tudom mi lesz: semmi. Csak egy pillanat volt az egész. Csak az üres füzet izgatott talán. Milyen szép lenne, ha nem lenne benne semmi; ha meghalnék; milyen kevés energiát volnék most képes egy betegséggel szembe szegezni; talán semmit: elaludnék — vagy talán az felszabadítaná bennem a régi erőket. Bizonyos: (Baumgartennel sokat beszéltünk erről mostanában): csodára várunk mindaketten. De én valamikor tudtam csodákat hívni — vagy talán: csodákat látni? Most nem, és ezért nem jön semmi, nem is lesz semmi; csak lassú elzüllés, lassú elpusztulás. — So endeth evry song that each man sings.

ápr 27 Kicsit derül. Most legalább munkaidegesség van. Csak — úgy látom — kapkodás. De ez talán nem baj. Ha elejtem azt, hogy jövő tavaszig vagy őszig mindenképen kell valaminek (külsőnek, carriere-/2/ dolognak) történnie, akkor nem baj. Amiket most meg akarok csinálni: valamikor mind

kelleni fog. Hogy most hamar czélhoz jussak — ki mondja, hogy ez szükséges? Persze: ez Pestet jelenti. Mert ott lehet a drámakönyv alapján habilitálódni, míg ide más kellene. De végre is nem szabad hogy ez döntő kérdés legyen. Mert a vele járó veszedelmek nagyobbak, mint a nyereség. Már türelmetlen voltam és Simmellel szemben ezért „Haltung"-talan. Ez talán az egész viszonyt tönkre is tette. (Legalább nekem most ez az impressiom. Mellesleg: nem túlságosan nagy baj.) Tehát: a régi csendes tempó és közönyösség. Majd csak lesz egyszer valami.

Leo levele. Igen — ha az ember rosszul áll, akkor frivol minden közönyösség. Én majdnem összedűlni hagytam mindent — és ő is érzett mindent, amit én, és ⟨nem⟩ épen akart megőrizni mindent. Lehet: mire találkozunk, én már másképen állok belül és akkor egyszerre nem aktualis az egész. Milyen mélyen és jól lát engem. Az Irma dolgot; hogy mennyit használ nekem; hogy nem szabad elhagyni. — Hát elhagytam én valaha? Nem ő vele — ha más hangulatból és más perspektivából is mint Leo gondolta ⟨és m[égis]⟩ — nem ő vele kezdődik ez a füzet is? És hogy most (és Pesten) azt hittem: vége — mit bizonyít? — Mégis: neki kell ajánlani a német essay- /3/ kötetet.

— Türelem kellene és alázat a munkához. És ez nincsen bennem most. Látni szeretnék valamit (kézzel foghatót, „eredményt"), pedig — épen ha jól megy minden — évekig kellene erre várni. De várni tudni: ez hiányzik most belőlem.

este Irma. „Az asszony" — úgy érzem eltűnt már: nem kell, nem hat, nem tetszik. De egy ⟨van⟩ megmaradt: *az* asszony, a megváltó, a segitő, a társ, a pár, a nekem rendelt. (Csak azt nem hiszem, hogy én is őneki.) Baj van: csak ő rá gondolok; ő segíthetne rajtam — vagy legalább: elpanaszolnék neki mindent és ez is segítség volna. És más nincs. Rosszul megy minden. És nem kívánok senkit, nem segíthetne senki: ő igen. La bella donna della mia mente.

ápr ⟨*27*⟩ *28* Valami reményféle. Kezdődik a „jégkorszak". Én meghaltam — de talán lesznek munkák. Úgy néz ki legalább. — Én meghaltam: de az nem baj — És ami a legfurcsább: én meghaltam — de ő él bennem; amennyire bennem élhet valami. Csendesen. Kívánság nélkül. Fájdalom nélkül. Harag nélkül. De ő. Csak ő.

⟨*máj*⟩ *ápr. 30* Mégis nagy bajok lehetnek. Dolgozom — ha nem is annyit, mint kellene, ha nem is azzal az intensitással, mint kellene — és nem is érzem rosszul magamat. De valahogyan olyan kevéssé activ a hangulatom, olyan végtelenül közömbös, hogy azt nem lehet kimondani. — Minden mindegy. Aludni szeretnék mindig.

máj 3 A Szilasi esetet nagyon megérdemeltem. Nem egészen azért aminek látszik: „wer mit Hunden zu Bette geht...", mondja Edith; mélyebben. Arról van itt /4/ szó — úgy látom —, hogy az az embereket túlbecsülés, ami az én állandó élettechnikámban a lehető legfrivolabb, amit el lehet képzelni (épen úgy, mint az én „kíméletem" és „be-nem-avatkozásom" a legnagyobb brutalitás és a legnagyobb fájdalmakat hozó). Mert kit szabad túlbecsülni és kinek? Kérdés, szabad-e egyáltalában? (Az emberek-közötti élet morálja értelmében) Nem kell-e aggódó gonddal vizsgálni minden „megértés"-t, hogy megértés-e az igazán, és minden „szeretet"-et, hogy szeretet-e? De nem csak ez: nem szabad szeretve lenni olyantól, aki nem érdemli meg, hogy szeresse az embert. Más szóval: csak valakit szabad túlbecsülni. És: csak a legnagyobb embernek szabad azt is; annak, aki messze eldob magától ezer dolgot, amit úgysem ér rá felhasználni — hadd vegyék hasznát mások is; és közte és a „mások" közt olyan a távolság, hogy vicces, amikor ezek felvesznek valamit. Nekem nincsen ilyen gazdagságom és a frivolitás abban áll, hogy olyanokat közlök, amik nekem is fontosak — és olyanoknak közlöm, akik nagyon ügyesen lopják el tőlem. — És nem a

tényben van itt a baj: a lehetőségben, hogy velem ez megtörtént — és hogy megtörténhetik bármikor. Tékozolni: előkelőség; meglopatni és megcsalatni magát: balekság.

máj 8 Éjjel éreztem megint: Irma: az élet. Egy margitszigeti kirándulás emléke bukkant fel; ostobaságok; játékok; kitalálások, ki mihez hasonlít (és arra gondoltam, milyen kedvesen jellemzett ő engem — biedermeyer óra — és milyen ostobán én őt), /5/ és eszembe jutott, hogy ez (Aussee kivételével) az első és az utolsó eset volt az életemben; hogy milyen „komoly" volt minden Hildával — akinek „komolyságát" ⟨t[alán]⟩ sohasem becsültem semmire. És amíg ez nincs: hogy érintkezés minden és minden egyformán érintkezés, addig nincs semmi. Semmi a „lelkiközösség"; és semmi az, ha az ember „szerelmes". Itt van a termékenyítő, a felszabadító: együtt lenni; és most minden mindegy — másképen, titokzatosan — minden megkapja a maga igazi értékét; minden komoly és súlyos és gyümölcsöt hozó lesz. — Hiába! Csak ő van — ha most már nem „szeretem" is, ha nem kell is már, ha nem is kívánom vissza többé. Mindegy. Egy emlékezés egy episodra vele több, mint egy mással eltölthető élet.

ad „munka". Felháborítóan frivol az én pesszimizmusom; úgy érzem most: a meghátrálás tragikussá tevése; lustaságból megállapítani a határomat; azt mondani: itt nem megy tovább — hogy ⟨lehan[yatolhassak]⟩ lefekhessek aludni és ráadásul tiszteljem magamat őszinte és mély önismeretemért. Nem! Egy év múlva *szabad* csak meglátszani, lesz-e itt valami vagy nem. És addig erről a kérdésről még gondolkodni is frivolitás. — És dolgozni kell!

Persze lehet: május van: az én rossz hónapom (milyen rettenetes volt két évvel ezelőtt), és akkor nagyon egyszerűen és prózaian feloldódik minden és rendbe jön minden.

este Mennyire leválik minden emlék (és ezért minden élmény) az őt megindító, okozó „valóságtól". Nem tudom hogyan, eszembe jutottak a Wiesenthal-lányok. És eszembe

jutott, hogy Bécsben voltak, mikor Papával átutaztunk márciusban. És én /6/ nem akartam elmenni. Nem mertem elmenni — mert Irmával együtt láttam őket először. Mert különös módon akkor rajzolta Irma tánczoló akt-párjait. Mert Ravennában mondotta nekem: tudom, mért rajzoltam tavasszal tánczoló párokat... Az én életem, az egyetlen táncza életemnek, az egyetlen alkalom, amikor tánczolhattam volna, az életem nagy, tragikus-szükségszerűen elmulasztott lehetősége: ez voltak a Wiesenthal-lányok ⟨is⟩.

És nem is láttam már őket. Csak a rajzokat. Csak az emléket, ahogy bennem Ravennában életre keltek ezek a rajzok...

Most láttam őket. Van egy nagy művésznő köztük, egy kellemes tánczosnő, egy számba nem jövő. Nem mindegy ez? Akkor is megnézhettem volna. — Minden ember annyi, ahányszor az ember találkozik vele.

éjjel Milyen kevés kell nekem! Egy gondolat (talán csak egy erősen impressionáló ötlet) és minden rendben van — holnapig. Mert ez a baj: folyton érezni akarom az erőmet (mert nincsen biztos és igaz erőtudatom — talán mert nincsen igazi erőm: ki tudja?) és ezt nem lehet. Mert dolgozni is kell: megcsinálni és tanulni — nemcsak ötleteket kapni. És igy lehet, hogy holnap belátom: nem ért a mai semmit — és úgy van minden, mint eddig volt. De lehet: kezd felengedni a rossz réteg és megint megyünk felfelé.

máj 11 Azt hiszem, itt van a débacle oka: nem mint „tudós" vagyok gyengébb mint gondoltam — bár ez is lehetséges, sőt valószínű; hanem mint ember. Kell valami. /7/ Kellenek emberek — sőt kell melegség. És az én „melegségem" valami olyan nehezen felengedő (amilyen könnyen beszélek és kerülök felületesen intim viszonyba valakivel), hogy ezt megszerezni szinte lehetetlen. És hiányzik. Nem igaz, amit évek óta mondok: nem kell senki; akárhol lehet élni. Nem hiszem, hogy tudnék. Azaz a kérdés az: vajjon az a rosszullét,

amit éreznék, felhasználható volna-e a produktivitás fokozására? Félek: nem. És ezzel végleg ki lenne ⟨mondom⟩ mondva az ítélet. — Csak egyet nem értek így: mért |:nem:| volt [mért volt] nekem itt sok Baumgarten és Leo? Mért nem bántam, hogy elmennek? Sőt — egészen mélyen — örültem neki. És tulajdonképen nem is ők hiányoznak. Nem is valaki határozott. Valami. A meleg. — Úgy látszik: annyira cinikus vagyok, hogy ez lehetne akárki. De valami hiányzik belőlem ahhoz, hogy az az akárki realizálódjék; hogy tehát ne csak metaphysikailag legyen közönyös, hogy hol élek és kikkel, hanem empirikusan. De úgy, ahogy most van: ⟨igy⟩ metaphysikailag abszolut hűtlen, hazátlan stb. vagyok; a valóságban azonban hű és földhöz tapadt. Most már — mert az ember végső emberi összefüggésekben lényének metaphysikai essentiájával (jól mondják: ens realissimum) hat — úgy van velem mindenki, mintha hűtelen lennék; és én úgy vagyok (a valóságban!), mint egy hű és szerencsétlen szerelmes. — Irmával szemben volt mindez a legnyilvánvalóbban igy.

/8/ *éjjel* „Minden rendben van" — Villámlik. Zivatar lesz. Milyen jó tudomány is a physiologia! Most minden meg van oldva: május az én rossz hónapom volt mindig; a ⟨nyár⟩ meleg nem kedvez nekem soha; mostanában zivatar előtt nagyon ideges szoktam lenni, fáj a fejem stb. — Kitört a zivatar: minden rendben van; az eső elmos minden reflexiót. Ez nagyon szép volna — ⟨de⟩ ha a physiologia nem lenne mégis nagyon korlátolt magyarázat. Emlékszem: Ignotus mondotta nemrég: Novalisból hiányzik az ő tüdőbeteg ⟨x⟩ volta. Nem akartam neki felelni: vagy benn' van, vagy nincs; egy symbolikus portraitben nincsen[ek] ilyen okok; ha az ő optimismusa a tüdőbajosé — akkor a tüdőbaj is az ő „intelligibles Ich"-jéhez tartozik, amit én megrajzoltam (tehát: annyi, mintha nem volna) — És illik magamat is úgy megítélni, mint őt.

Csak kérdés: nincs-e mégis valami frivolitás (a transcendens pessimismus okozta empirikus lustaság frivolitása)

minden symbolikusan vevésében minden lelki jelenségnek. — Mert: vannak kilengések; vannak „hangulatok". Csak épen az ethika azt parancsolná, hogy a legmagasabbrendű átélt (ha csak lehetőségként is) hangulat síkjában éljünk, illetve annak a végtelenig felfelé való meghosszabbításának ⟨sík[jában]⟩ irányában; minden tekintet nélkül „pillanatnyi hangulatainkra" — még ha azok esztendőkig tartanának is el. Metaphysikailag mégis az az /9/ élet igazi tartalma (das Ich an sich) és ez csak jelenség. Még akkor is, ha az igazi életben csak pillanatokra van részünk. A lehetőség, az egyszeri megvalósulása egy lehetőségnek — mondja Eckehart — annak mindenkori valóságát jelenti. Metaphysikailag nincsen idő. És az a pillanat, amikor én én voltam, csakugyan az élet, maga az élet, a teljes élet; és az „egész életet" betöltő hangulatok mégis csak „pillanatnyiak".

Itt is persze ugyanaz a rettentő kétértelműség (mely minden rationalista temperamentumra nézve fennáll — ha rationalismusa nem megy a mysticismusig): nem frivolitás-e ez is? Más szóval: a régi problema (csak egy kicsit általánosabban és mélyebben fogalmazva): hol válik el Hjalmar Ekdal Novalistól?

máj 14 Van-e nagyobb hazugság a „bezárások"-nál és van-e nyitottabb és kétértelmübb valami egy csukott ajtónál? Nem az-e az egyetlen „becsületes" útja az életnek: elhervadni hagyni a dolgokat és temetni aztán a halottakat? De ki az élő és ki a halott? Hányszor támad fel halottaiból egy sokszor eltemetett?

Most megint gyengeségnek érzem, ahogy Pesten Irmával „zártam". Gyengeségnek — mert én még várok valamit (és neki sem lehet ez „elintézés"). És ha lett volna egy szép „leszámolás" és „búcsúzás"? — Talán akkor is igy volna.

De: — abban a nagyon általános értelemben — „vége van köztünk" mindennek. Igen: köztünk. De: tőlem hozzá: nem. És ki tudja, mi ⟨xx⟩ tőle hozzám?

/10/ *máj 15* És megint ugy érzem: derül. És megint kezdek bízni magamba[n]. De: ez a bizalom (ha figyelmesen analysálom az okait) a legnagyobb bizalmatlanságra kellene, hogy okot adjon. Egészen mélyen persze. Mert: mért változott meg a hangulatom? Azért, mert irok; azért, mert megy az irás; mert bebizonyítom önmagamnak, hogy van tehetségem. De: nem a gyengeség jele, hogy ez bizonyításra szorul egyáltalában? Nem az én legmélyebb — és nagyon régen észlelt — emberi alacsonyabbrendűségem, hogy a tetteim csinálnak valamit belőlem; magam előtt is. Én az vagyok, aki ezt és ezt tettem, vagy gondoltam. És nem: ez a tett az enyém és azért fontos, mert engem tökéletesen és erősen kifejez. Nincsen bennem igazán önmagában nyugvó, magától értetődő nagyság; mindig bizonyítékra szorul. És ezért mélyen helyes a Leo érzése velem és Karlival szemben (egészen függetlenül attól, hogy mennyire becsüli túl itt Karlit és függetlenül attól is, hogy mennyiben csakugyan ennek belátásából származik), az, hogy ⟨ő Karli[ban hisz]⟩ az ő Karliban való hite apriorisztikus; mig ⟨az eny[émben]⟩ a bennem való csak a posteriori hit; tehát az első nem szorul tényleges, tettek által való igazolódásra, a másik ellenben igen. Különben: terveztem a német essaykötetnek egy dedicatiot (jó volna nekem, ha a megjelenésével annyit törődnék) arra az esetre — ami igen valószínű —, hogy nem lehet nyíltan Irmának dedikálni. Így:

/11/ An....

> In Ihre Hände lege ich dieses Buch. Denn viel mehr als mir darin zu sagen vergönnt war, gaben Sie mir: alles was ich erwarb und geworden. Und wenn Sie auch diesen Dank nicht begehren und nicht dulden — leise fällt er dennoch auf Ihr Haupt nieder, wie welkende Blumen im Herbst.

máj 17 éjjel munkaközben Furcsa dolgot figyeltem meg. Irok, törlök, gondolkodom, aztán ⟨xxx⟩ mondom magamban:

értem, egészen értem... Sohasem volt ilyen világos előttem, mennyire vizionarius a productiom.

máj 18 Ujabb dedicatio tervezet

In memoriam 18/XII 1907

máj 20 Furcsán érik a Philippe essay. Ugy látszik, ez lesz a legigazibb Irma-essay. A mostani stadium lyrája. A levél elküldése és az azt megelőző és követő pár nap hangulatainak kifejezése. És a mostaniaké is. Meg lesz tehát az igazi nagy lyrai sorozat: George, Beer[-]Hofmann, Kierkegaard, Philippe. Mert a többivel összefüggése sokkal lazább; Novalis: a találkozás hangulata; Kassner: Firenze, Ravenna; Storm: Nagybányai levelek. Még messzebb: Sterne: a hiábavalóság; a szakítás utáni tél „léha" hangulatai. Ernst: a leszámoltság órái. De abban a négyben az egésznek története benne lesz. — Csak egy a félő: nem vész majd el, ami formális-aesthetikait Philippeben mondani akartam? Nem lesz-e visszaesés a régi lyrába? Nem tudom.

/12/ Az a kérdés: mi lesz majd, ha olvasok hozzá; most csak az „emberi" fejlődik és érik belőle.

máj 23 Hidegen állapítom meg — és ez a hidegség nem csak subjective szomorú (hogy ennél hidegen maradok) — hanem objective is (mert valószínűvé teszi a megállapítás igazságát) — hogy lefelé megyek. Nemcsak alig fejlődöm valahogyan, de gyengébb leszek, mint valaha voltam. Ha arra a nagy és széles lendületességre gondolok, ami az Irmával való megismerkedés idejében megvolt bennem — mélyen és erősen fog el a szégyen. Gyengébb lettem: legfőbb jel: kellene valami fix, kellenek könyvmegjelenések, kellene docentura. És: a külsőt mindig belső okok határozzák meg: épen ezért nem fogom azt megkapni. Mert az egyetlen erőm eddig ez volt: érezték az emberek, hogy nem kell nekem; mihelyt észreveszik, és félek, hogy az ilyent nagyon is hamar észreveszik: vége minden

külső lehetőségnek. És — ilyen bonyolódottan szövődik össze külső és belső — félek, egy külső vereség belső débaclenak is lehet nálam okozója.

De mindezt valahogyan színjátéknak nézem: mintha valaki egészen mással történnék meg; egészen közönyösen. Szinte csak azért írtam le, mert „problemá"-nak éreztem. (Most jut eszembe: előtanulmánynak az Artus essayhez.) És ide való az a kérdés is (ami úgy látszik, nekem egyik főkérdésem fog maradni mindig): heroismus ez, vagy pedig /13/ frivolitás? Magamnál a második verdikt felé hajlom, de — theoretikusan — nem látom az elsőnek lehetőségét sem kizártnak.

máj 25 Megint egy kicsit erősebbnek érzem magamat. Türelem lehetőségeket látok. Sőt még azt is: a belső nem sikerülés sem lenne talán katastrofa. Azaz: ha kisülne, hogy amit akarok, végczélként, elérhetetlen (hogy nekem vagy ⟨xx⟩ egyáltalában: mindegy; *ez* a czél *csak* én előttem van; csak *ha megvan* discutabilis, mint egy tudományos fejlődés lehetséges ⟨etape[ja]⟩ lépcsőfoka): még akkor is hiszem, hogy tudnám akarni az utat. És — külsőleg — beérni a „mellék-termékkel"; — azaz: essayistának lenni. — És itt megint itt ⟨xx⟩ van az állandó kérdés: mennyi itt, ebben az érzésben, a frivolitás?

máj 28 Most jut eszembe: az a könyv, amit most irok, mégiscsak az én régi romantika könyvem lesz; amit 1906 nyarán a Tátrában skicczeltem le (valahol még meg is kell lenni az első durva vázlatnak), amiről még az előző télen beszéltem Lacinak. Ez jó jel volna. Az organikusság jele. — És más jó jelek is vannak: jókor jönnek megint a dolgok. Előbb a Ziegler könyve, ma — épen amikor az antirationalista rationalismuson gondolkodtam — a két új Kierkegaard kötet. (⟨Pedig⟩ És mindakettő azért jött „jókor" symbolikusa[n], végszóra — mert empirikusan megkésett.) Persze az a kérdés (sőt, ez nem is kérdés, hanem bizonyos), hogy ha az

embernek jól megy, akkor minden jókor jön, ha rosszul, semmi; hogy ez csak subjectiv-projectio. Persze: de annál inkább jó jel akkor.

Csak: valami „ember"-nek kellene jönnie. És végső ⟨fokon⟩ ponton mégis az- /14/ zal fog eldőlni minden, hogy ki és mi, és mit hoz és mit visz. Vagy: abból fog nőni valami, hogy nem jön senki? Lehet. — Ha nő csakugyan, akkor nem is baj. De az az érzésem van, hogy kell jönnie. — Persze: az én mostani életberendezésem mellett nagyon nehézzé, majdnem lehetetlenné van téve (empirikusan), hogy jöjjön. Symbolikusan persze ez még valószínűbbé teszi. (Megjegyzendő: itt van megint a „symbolikus élet" alacsonyrendűsége és frivolitása — ⟨mint⟩ lehetőségképen legalább —: nem akárki lesz-e egy bizonyos várakozás után, aki jön. Nem jön az, akire vártam; de: mert vártam, az aki jön, lesz az. — Ez megint egy eldönthetetlen kérdés. Megint olyan, amit csak a következmények döntenek el.)

Furcsa: a jóhoz kellenek emberek — a bajhoz nem. Az Irma bajok idejében, — vagy, hogy sokkal kisebbekről legyen szó: a sok balsiker idejében — nem kellett senki; igen: hiszteriát levezetni, vagy mit tudom én mit; de nem kellettek. Ma — pedig nem is örültem olyan nagyon, mint talán kellene — az Ernst levelének, hiányzott pl. Leo, akinek meg lehetett volna mutatni. Vagy valaki. De valaki — és nem akárki. Egy „az én embereim" közül. Bajban nem.

És a művészettel szemben megfordítva van. Jó darabhoz szívesen elmegyek egyedül. Rossznál bosszantó nem egyedül lenni — Mért van ez? És bizonyos: a polaritás nem szükségképeni és különösen egyik állapot sem a rendes.

/15/ *máj 29* Csak egy kis belső productivitás — és jól érzem magamat és nem kell senki. Itt ez a megállapítás a fontos: nem kell senki. Jó volna, ha volna valaki — de ki? Valaki, aki elég erős legyen, hogy tükör legyen (ne eressze át a sugarakat), de

csak tükör kell, hogy legyen. Mindig erősebben látom, hogy nagyon erős és érdekes intellectusok (Simmel, Bloch) szinte semmit sem nyújtanak nekem. Én nem küzdelmekben fejlődöm, hanem egészen növényszerűen. Ez nem értékelés; megállapítás. Ilyen vagyok, hát így kell élnem. — De más a fontos: mért volt, hogy olyan odaadó, olyan hajlékony és hirtelen, de a megütött tonushoz mégis hozzásímuló intellectusok, mint Irma és Leo (akit ma egészen így látok; és azt hiszem: helyesen) annyira használtak nekem? Azt hiszem: mert elég erősek voltak ahhoz, hogy pontosan érzékeljék azt, amit gondoltam, de nem elég erősek, hogy ha velem megindultak, más síkba forduljanak át. Viszont ⟨volt⟩ az ő lelki életük érzékibb és igy hirtelenebb az enyémnél, tehát az *én* gondolatmenetem síkjában dolgokat találtak, vagy találtattak velem, amikre az én — lényegében — asensualis, asexualis, rationalista élmény menetem nem jutott volna. Ezért volt minden olyan termékeny. És ezért meddő mindenki mással. — És így csak most értem, mért olyan végtelenül önző az én szeretetem: az, hogy Irma egyéniségét *velem* szemben meg akartam védeni. Mert ő úgy kellett nekem, ahogyan volt; én vesztettem volna, ha ő elveszti ⟨ve[lem]⟩ hozzám símulva az egyéniségét — Ez persze annyira öntudatlan volt, hogy csak most jövök rá, /16/ amikor megállapítom, hogy nem kell senki; de ő használhatna nekem, ha itt volna. Használhatna — mert beszélnék neki. És ezért tudnék neki beszélni,míg másnak nem. Mert az már bizonyos: nekem nem kell, amit a másik mond; csak olyan ember kell (és a fentiek miatt kevés ilyen ember lehet), akinek én tudjak beszélni.

Érdekes lesz ebből a szempontból Paul Ernst — ha csakugyan egy síkon vagyunk egymással. ⟨xx⟩

éjjel, munkaközben Furcsa dolgokat figyelek meg magamon. Valami régebben állított látásom egy pillanatban egész valószínűtlennek tetszett előttem és ekkor — magam számára is alig hallhatóan — azt morogtam magam elé: „pedig kell, hogy legyen benne valami, hiszen én mondtam".

Mellesleg: az Ernst essay is Irma-essay lesz. Nemcsak a már meglevő Brunhild-részben lévő „Begrenzung"-probléma miatt; mert ez csak az énnekem hozzá való viszonyából fejlődött; majdnem olyan pontokból amikhez neki semmi köze, amiket tehát más dolgok is tudatosabbá tehettek volna bennem. (Persze az a különösen [sic]: ezeket is ő teszi tudatosakká.) És ennek vele való még ilyen összefüggésére is csak sokkal később jöttem rá. De az érdekesebb ez: azon gondolkodtam egy éjjel, hogyan lehet, hogy én olyan kétféleképen állok szemben azzal, amit ő velem tett. Érzem, hogy a dolgok legmélyén, ő mégis meg van gyalázva a tettei által; bepiszkolta magát és én piszkosnak látom is őt /17/ miatta. De — az ⟨„életet["]⟩ „élet"-ben — ha összekerülnénk, ez nem változtatna semmin semmit. És a trivialis magyarázat: megbocsátani — „és mégis" szeretni: itt mind nem jön tekintetbe. Hanem ez igenis *az* élet és az *élet* különbsége. Az ⟨*élet*-ben⟩ *élet* mindent elmos; az idő, a fejlődés, a pillanatok ott összehoznak, együtt tartanak mindennek ellenére embereket, akik empirikusan egymásnak rendelvék (leszámítva a leszámítandókat). *Az* élet nem „számít le" semmit soha. Téren kívül és időn kívül van. Nincs feledség, nincs bocsánat, nincs hangulat. Lényegek érintkeznek lényegekkel. — És ezért gyengeség tőlem (de szükségszerü gyengeség) „megbocsátani" tudni itt. Bár — hiszem — vannak ⟨xx⟩ itt |:is:| erős emberek — De: ezen gondolkodva jöttem rá az epikai és drámai formák végső külömbségeire, ami körül az essay forogni fog. És így ez az egészen abstrakt formametaphysika is visszavisz a minden dolog centrumához: Irmához. (Talán ezért nem helyes egészen ez a szembeállitás — az élménykritikában, nem a formametaphysikában: ott rendben van — mert épen ő a centruma mindennek; és amiből minden eredt és aminek olyannak kellett lennie, mint amilyen volt, és azt kellett tennie, amit tett, azt énnekem *úgy ahogy van* el kell fogadnom, szentnek kell tartanom: hogy megbecsülhessem a magam életét. Ezt csak most, ebben a

pillanatban látom így. Előbb azt hittem: el kellene ítélnem őt, de nem tudom. Most az a kérdés: az a furcsa dolog történt-e itt, hogy egy helytelen élményanalysisből ⟨forma[analysis]⟩ jó formaanalysis lett; vagy pedig csaku- /18/ gyan van egy mélyebb oldala a világot látásnak a drámaian tragikusnál? A vallásos talán? — Nem tudom)

jun 1 Mégis úgy érzem: nagy bajok vetik előre az árnyékukat. Lehet, hogy ez azért van, mert két nap óta megint nem dolgoztam tisztességes[en]. De ez mindegy. Mert micsoda életállapot az, aminek állandó és szűnetlen munkamámorokra van szüksége, hogy „jól-érezze" magát; tehát: hogy ne gondoljon az igazi dologra, — hogy felejtsen el mindent: mit? (Azt hiszem: nagyon jól tudom, mit) — És azt hiszem ma: és ha a munkával minden el lesz érve külsőleg-belsőleg, akkor — akkor—? Mi van meg? Nem arra való az én egész életem — egészben véve — mindig erősebb tisztázódása, folytonos felfelé emelkedése, hogy egy szép napon egészen meztelenül álljon előttem annak végleges üressége és lényegtelensége: a tragédia. Érzem jönni; talán soha olyan biztos erővel, mint most. (Tavaly nagy fájdalmak takarták el: mindig azt kellett éreznem: igen, ha ezek nem lennének, akkor talán. . .) Most nincsen semmi. És előreláthatólag mindig „jobban" fog menni. És úgy érzem, közel van már a végleges kihegyeződése mindennek. És akkor? Azt hiszem főbe lövöm magamat. Mert jelnek érzem, hogy most van energiám Ottóval revolvert vétetni magamnak (Tavaly hányszor akartam Edithtel vagy Csorba [?] Ivánnal? De sohase szóltam nekik). Most ez azáltal, hogy megbeszéltük, el van döntve. — De persze, hogy akkor mi lesz? Ki tudja? — Rettenetes /19/ dolog lehet túlélni egy összeomlást; akkor igazán lefelé megy az ember végleg és teljesen.

És homályosan érzem: Irmának lesz valami köze a véghez. — Bár: a mostani állapothoz és [az] egésznek egész kihegyeződéséhez semmi. Annyi talán: amióta ő volt, tudom, hogy van

lényeges dolog a világon; és hogy az enyém és a nekem elérhető nem az. De itt ő mégis csak alkalom volt: egy ilyen dolog nem titkolható el örökre úgysem. Kipattant volna ⟨ha[mar]⟩ bármikor egy lényeges dolog érintésétől. És — végső fokon — még ha igy is lesz minden: hálásnak kell lennem neki és az is vagyok, hogy ezt megismertette velem. Mert — végre ez mégis elképzelhető — talán végigéltem volna ugy egy életet „mint tudós" anélkül, hogy erről sejtelmem lett volna. És akkor inkább...

Olyasvalamit hiszek: találkozunk Firenzében az ősszel. Vagy: egyszer ír nekem és úgy...

Meglátjuk; addig? Dolgozni, mintha hetvenéves lennék legalább, mintha nem lenne másról szó a világon, mint egy pár essayt, egy pár könyvet megirni

jun 2 Végigolvastam ma megint (hosszú intervallum után) minden levelét és egészen másképen értékelem a látottakat — mert a látásom nem igen változott, csak soknak, nagyon soknak látom az ő szenvedését és heroikusan eltitkoltnak az első időben; és hogy mikor jelent meg R., erről /20/ most sincs fogalmam. De az értékelésem ez: joga volt; igaza volt; helyesen tette — talán maga ellen vétkezett, amikor R. szedte fel az útja mellől (hiszem, hogy igen), de semmi gáncsra nincs jog azért, amiért engem félredobott az útjából. Mindig hittem: nem tettek szerint, egyes esetek szerint van az embereknek igazuk és nem igazuk egymással szemben, hanem ⟨lényeg[üknél]⟩ lényüknél fogva; bizonyos embereknek, bizonyos emberekkel szemben mindig. És most igy érzem: neki velem szemben mindig igaza volt és igaza lesz. Mert ő olyan ember és én csak ilyen vagyok. És a legigazibb érték bennem az lehet csak, ha ezt megérzem és minden ilyen embernek fölényét hangos némasággal köszöntöm.

És ebből a látásból és értékelésből életforma is válhatnék. Talán a nekem egyedül lehetséges életforma. Különös: az én essayimnek ez a formája úgyis: az öntudatos fejethajtás a

magasabb előtt; hűbéri érzés, a Hagen érzésvilága. Kérdés: lehet-e életérzés belőle és hogyan; Irmával szemben most nagyon érzem; de ez az egészre nézve keveset jelent. Az a kérdés, hogy a rendes életben (együttlét stb.) az ilyen érzés hogyan volna realizálható.

jun 6 Persze — utólag különösen — másfelől is látom a határokat; az övéit és a viszonyunkét. Az egész „megértés" csak illusio: egészen üres az, amit az irásaimról mond. De: termékeny csak az ilyen megértés lehet; amikor az ember maga teremt „megértéseket", mert olyan /21/ mindenekfelett erős és mély az összetartozásnak tudata, hogy lehetetlennek, minden életösztönnel ellenkezőnek látszanék, ha a — látszólag — legmélyebb és legfontosabb pontokon nem lenne ⟨xx⟩ meg az együttlét. És az „üres" szavak talán még jobbak és többek ⟨mintha⟩ mint a valamit jelentők — mert azokat könnyebb megtölteni; és így azok akkor csakugyan megadták azt a biztatást stb., ami kellett. — Most látom ezt csak igazán, amikor P. Ernst-tel olyan mélyről értettük meg egymást, mint talán soha, és —? És semmi. Vannak ilyen emberek; jó; szép. Talán egy pár tudományos kérdést hamarább fogok igy tisztán látni; hát aztán? — Ez a „hát aztán" persze csak abban az egészen mély emberi értelemben. Különben ez azért sokat hozhat (Leo pl.) — De így kisül — ami Leonál is látszott már —: annak a „megértésnek" semmi köze nincs ehhez.

jun 9 Ujabb dedicatio terv: „Dem Andenken ⟨der⟩ meiner ersten florentiner [sic] Tage"

jun 13 Érdekes, hogy megfordult — már régen — belső állásfoglalásom az Irma lehetőségekhez. Most mindig úgy érzem: rajtam áll minden; ha én igazán akarom... Remélem, hogy ez nincsen így. Nemcsak azért, mert én nem fogom akarni — de mert szegénynek borzasztó élete lenne már régen, ha ez így volna. (Nem a Leo hitének suggestiója ez a látás?)

jun 14 Dedicatio: „In die Hände sei dies Buch gelegt, die es mir gaben"

jun 19 Most azért kezd már kifelé is hatni a hidegségem. Előbb Edith érezte meg, most Hilda. Azt hiszem, leszakad majd lassan rólam mindenki és ⟨x⟩ — ? És — mindegy. Vagy kibírom és /22/ jó dolgokat fogok csinálni; akkor minden rendben van. Vagy nem bírom ki és — akkor is minden rendben van.

Ennek — a realis, élő emberek elvesztésének — azt hiszem most itt a krízis ideje. És a krízisnek symptomája, hogy tele vagyok irrealis emberlehetőségekkel; a meglévők már elúsztak előlem. Valami csodát várok, ami elhozná az elérhetetlen[t], a lehetetlent. És hogy ez most rendesen Irmával függ össze — az majdnem véletlen. Az ő idejében még voltak emberi élményeim, és mert ő volt ezek között messze a legerősebb — utólag ő lesz a symboluma annak, hogy én egy embernek legyek valami és ő nekem. Mert egészen testetlen és személytelen a csodavárás. Irma csak név most. — De csodát várni mindig krízis jele. Amíg nincsen baj, addig az ember hívni tudja a csodát. Akkor meg is jön az. A várt csoda mindig a lehetetlenség.

Hát aztán?

Kevéssel azután, hogy ezeket leírtam, kianalysáltam magamból a hang okát; a rossz hangulatom majdnem az öngyilkossági hangulatokig fokozódott. De ez csak az értékelése egy kedélyállapotnak, a hang, ahogyan ír róla az ember, a gesztus, amivel hozzá állást foglal — a dolog maga objektiv valóság. Az ok tehát: tegnap óta egy rossz könyvet olvasok, délelőttönként korrigálok, nincs munkaintenzitás. Ez egészen empirikusan nagyon megnyugtató lenne: egy pár óra múlva elkészültem ezzel a könyvvel és aztán rendben van minden. Mint symptoma azonban /23/ végtelenül veszedelmes: itt van

egészen pontosan az, amit tavaly télen magyaráztam épen itt Berlinben Baumgartennek: nagy baj engem nem érhet — de nincs olyan ⟨xxx⟩ nap, amikor százszor fel nem fordulhatna az életem. Akkor azt mondtam neki: egy jenai pinczérnő miatt még egyszer agyon fogom lőni magamat. Nem túloztam akkor a külső ok nagyságát?

jun 21 Philippe igazán a nagy Irma-essay lesz. Most azt hiszem bele tudom vinni formájába a mostani helyzet lyráját (a gegenstandfreie Liebe-t) és ezáltal tartalmába a Ph-pel összefüggő minden forma problemát. — Érdekes azonban, hogy ez is milyen régi théma: a másfél éve tervezett „vita nuova" egyik fele; másik — nagyobbik, objektivebb — fele az Arthus király lesz. (Amibe — mellesleg — a Hebbel ellenes novella olvadt már bele teljesen: Arthus fogja Ginevrát úgy szeretni és ezért elveszteni.)

jun 26 Tisztulnak az utak — a tudományban. Látom az utamat; látom, hogy lehet menni; hogy kell menni — és hogy még senkisem látta meg rajtam kívül. És egy ember kellene, akivel beszélni lehetne! Dadogni! Akinek hallgatásai vakmerőségeket csalnának ki belőlem, akinek kérdései erőt adnának bizonytalanul érzetteknek — egy ember kellene — Irma kellene! — Mert más nincs. Van, aki szurrogatum lehetne. Herbertnek irtam múltkor a „dadogás"-ról; igen, ő jobb lenne, mint senki, talán Leo is — talán Paul Ernst is ilyesvalami lesz. De ⟨xx⟩ ez nem az! Az „okos", a kiváló, és „hozzáértő" emberek a legkevésbé: képtelen volnék Simmelnek, vagy Blochnak, vagy Karlinak egy mondatot is elmondani: a szakértők a kész /24/ számára valók. Ide más kell. És a más, az igazi más csak Irma lehet — Nevetséges itt „szerelem"-ről beszélni; én ma már nem vagyok „szerelmes" belé — és előbb is, később is, jobban szerettem másokat. Itt másról van szó. Kassner „mystische Sympathie"-nak nevezi, Shelley Prometheus és Asiájáról beszélvén — és Ernst megírta az egészet Brunhildben: Siegfried Chriemhildbe szerelmes

(míly szép „Liebestrank" ott!) — és Brunhild az igazi. — De épen olyan nevetséges „megértés"-ről beszélni — egy tucat nevet írhatok ide, akik jobban értenek meg, mint ő. Milyen komikusak majdnem ítéletei a dolgaimról leveleiben. És mégis: azt írta Kassnerről, „benne van Ravenna, benne van maga meg én egy problemába tömörítve" — és enélkül nem lett volna semmi további. És a beszédek. — Nem! Nevetségesek a filologusok, akik Steinnéből istennőt csinálnak, hogy megértessék a hatását Goethere! De még nevetségesebbek a psychophilologusok, akik finoman kimutatják: mennyire nem értette ő Goethet! Persze hogy nem értette: Fr. Schlegel értette, meg W. v. Humboldt — de abból a nemértésből az Iphigenia született; a megértésből semmi. Nem! itt egy mystikus dologról van szó: a csodát hinni tudni valakiben; az öntudatlan[t] (lassan és természetesen) kigombolyítani az öntudatig belőle; formát adni az ő lyrájának. — És valahogy igy érzem: csak ilyen nővel lehet házasság, mert csak ilyen nőtől lehet gyereke /25/ az embernek: mert ⟨akkor⟩ itt a férfinak is gyereke van: objectiválódás ⟨a⟩ nagy vágyódásának, formát nyerni — nem véletlen gyümölcse egy mámoros órának! — Csak: mit jelent ez a szerelem az asszonynak? Igazán különbség ez az ő számára egy másfajtával, a rendessel szemben? Nincs csakugyan valami férfias az Ernst Brunhild-jében? Vagy talán valamikor lesznek ilyen asszonyok? Ki tudja? Ma: — azt hiszem — ez nem sokat számit. A Herbert versét, „az asszony csak asszony...", az asszony szájába adva nagyon is meg lehetne fordítani.

És ezek után le kellene számolni és le is kell: egyedül vagyok és leszek is. És nem szabad, hogy kevesebb szabaduljon fel belőlem ⟨mint v[ele]⟩ nélküle, mint vele szabadult volna — az ő emlékének is tartozom ezzel. Mert arra, hogy még egy ilyen találkozásom legyen az életben, még gondolni sem lehet és szabad.

Különös: alig egy évig ismertem és milyen sok idő kellett, amíg megtanultam: mi volt ő nekem tulajdonképen.

jun 31 „Es ist das Zeichen bedeutender Menschen, dass sie zum Gewöhnlichen auf ungewöhnlichem Wege gelangen" Hebbel. Tgb. München. 29. May. 1837.

Egészen rejtélyes, hogy most egyszerre megbénult a produktivitásom. Elég jól érzem magamat; nincs semmi bajom. De: nem jön. Mégcsak erőlködni sem vagyok képes. Némán ülök, vagy léha gondolatokkal lopom a napot. És várok. Elképzelhetetlen, hogy a /26/ következő perczben ne változzék meg egyszerre minden — de nem változik meg. És ⟨xx⟩ — az érzésem számára — legrejtélyesebb, hogy ez volt másképen is. Az eddigi írásaim, mint csodák, égi adományok állnak előttem, mint valami, amire *én*, az, aki itt ül tehetetlenül, sohasem volna már képes — érthetetlen, hogy képes volt rá valaha. (Anélkül persze, hogy ezzel az objectiv értékükről akarnék valamit mondani)

jul 1 Edith nem felel. Biztosan baj van. De énbelőlem hiányzik már minden energia |:ilyenekre:|. Az a két levél volt az utolsó. Csodáltam, hogy ennyire tellett. Empirikusan igy van: frivolan összetört valamit, ok nélkül, hiszterikus masochista kíváncsiságból; valamit, ami egészséges volt. Egészen mélyen helyesen ⟨érzi⟩ érez: de egészen mélyen mindenkinek így kellene éreznie — és akkor neki nincs oka. De hát nem elég ok, ha ő elég finom hallású meghallani a symptomát? Lehet valaki annyira értő és filosofus, hogy a gyökereket is meglássa? — És ha meglátná: nem kellene még inkább elmennie? — Igaza van.

jul 2 Folyton nő az idegességem. Két hete egy kis látási hallucinatiom volt: egy folt a karomon mozsdás [sic] közben mozogni kezdett. Most ideges „Hellhörigkeit"-em van. Hangokat hallok, kopogásokat stb., és kisül, hogy nincsen semmi. Rosszul alszom stb. Biztató kilátások! — Amellett mindez nem produktiv; mint a tavalyi idegességem volt

jul 3 Mégis rosszul áll minden. Az én életem „steht und fällt" a munka mámorok- /27/ kal. Mihelyt akármilyen külső okból — Riviera, most: fejfájás — nem megy, vagy legalább nem megy hiszterikusan erős intenzitással, ugy lóg az életem hogy — bajos erre hasonlatot találni. Most megint akármi történhetnék velem. — Nem hiszem (pillanatnyilag legalább, mert nagyon érzem a mostani állapotom fizikai, külsőleges, tehát múló okait), hogy én magam tennék itt valamit. De védekezni nem volna erőm. És ha olyan sokáig tartana, hogy belsővé válna (vagy legalábbis én belsőnek érezném), akkor még azt se tudom.

jul 6 Azt hiszem, alig ismerhető fel — még Leo számára sem — az Ernst-nek Irma-essay volta. — Nem baj. Stílusa hozza magával. Ez új stilus: filosofikusan érvényes. Azáltal hagyja ott a tárgyat, hogy az absolut csúcspontját veszi; amit lyraian kezdtem Georgevel és ami nem sikerült Stormban, itt talán [fog] menni. Ez lenne a romantika könyv stílusa is. A ⟨xxxx⟩ teljesen „gegenstandfrei" stilus.

Már nem érzek semmi veszedelmet Irmával szemben; a nyílt ajánlást pedig egyenesen feleslegesnek; erőltetett kegyeletnek. — De az (az ajánláshoz való hangulat) talán Philippepel kapcsolatban meg fog változni.

jul 12 Talán jó idők jönnek. A vasúton végtelenül ideges munkakedv vett erőt rajtam; áradó ötletgazdagság fogott el. Szinte kínos volt a feszültség. — Most ez persze megszűnt teljesen — de elvégre 5—6 órai lakáskeresés után elég, ha nincsenek negativumok. És holnap már van lakás!

jul 13 A lakás jó. Igazi weimari stíluszavarosság: Velasquez, Piombo, Mantegna — Werther /28/ és Lotte, Thorwaldsen Christus stb. Rossz bútorok, sok virág stb. Azt hiszem jó lesz. — Egy kicsit bágyadt vagyok — és sok levelet kell irnom. Majd elválik.

jul 14 Úgy látszik, mégis elérhető a „remeteség". Rosszul és lassan megy a munka — és mégsem kell senki. És a vágyódásokkal is lehet már mit kezdeni: a nagyok themákat adnak és viszik a munkát; a kicsinyek jók délutáni pihenésül, munk[a]pauzák kitöltéséül.

jul 19 Nem lenne csoda, ha babonás lennék — kérdés: nem vagyok-e az máris? — Hogy minden annyira erre az [egy] kártyára — a munkára van feltéve! Délután, — még ⟨xxx⟩ nem csináltam addig ⟨xx⟩ semmit — játszottam a pisztolyommal. Valamit elrontottam rajtam [rajta] — és nem tudtam rendbehozni; sokáig kínlódtam, mindenfélét megpróbáltam — hiába! Este dolgoztam. Pár oldalt. És pár oldalt írtam és egész véletlenül eszembe jut a dolog. Előveszem. Az első pillanatban sikerül. Nem furcsa ez?

Nem furcsa: hogy a lámpám rossz helyen lóg — a kezem árnyékot vet a papirosra — és minden levélnél, naplóírásnál érzem. A munkánál nem. Pedig elhatároztam, hogy megfigyelem: hogy szóljak esetleg a háziasszonynak. Már harmadik este, hogy dolgozom — és nem veszem észre. De ennek még van „psychologiai" magyarázata (ha unalmas is) — annak nem.

jul ⟨28⟩ 27 Egy kicsit restellem ezt ide leírni — nem szeretem az ilyen jubileumokat és ez igazán jubileum: már hetek óta hiszem, hogy igazán vége minden Irma-emotionak. Nem gondolok rá soha. Az iróasztalon van — stilusokokból, Philippe- /29/ essaym miatt — a képe. De alig nézek rá és végtelenül idegen, ha nézem. És nem jut az eszembe soha. Eltűnt — Pedig most nem is ártana egy kis vágyódás és szomorúság utánna — Philippe miatt. De ilyen az élet: Ernstet talán elrontotta (a pathetikus felé vitte), hogy ő mindig ott volt; pedig nem illett bele organikusan az essay kereteibe. Ez talán száraz lesz nélküle.

jul 28 Az élményobjektivitás (Arthus érik!): az egyetlen, amit mint közvetlen érzést észlelek a folytonos visszautasítások között: a mai társadalom lehetetlen. Engem nem érint ez a dolog; én várhatok. Egy kiadót csak kapnak az essayim — és ha nem egy év mulva leszek folyóiratokban is acceptált, hát öt év mulva. De az én esetemet [esetem] azt bizonyítja, hogy ha egy szegény ember tartana ugyanott, ahol én — éhen halhatna; feltéve hogy egyáltalában eljuthatna ide. — Ez nem „jóság" vagy „humanitás" — ez distantia az élményekhez. És van azért valami szomorú benne. Mindegy: csak jó legyen aztán az „Artus"!

jul 29 Furcsák, egészen oknélküliek a mostani öngyilkossági hangulataim. Pillanatnyiak. Szédülésfélék. Sohasem gondolok rá — ha aztán vége a pillanatnak, borzasztó bolondságnak érzem őket. De vannak pillanatok: ostobán, előkészület nélkül, csak úgy ledőlni az ágyra, fáradtan, mintha aludni akarna az ember — és akkor. És akkor itt volna a nagy csend. Pihenés. — Ez nem kétségbeesés. — Mi?

jul 31 Lehet hogy a vasárnapok miatt fogok mégis otthon letelepedni. Ezek az undok, /30/ útálatos nyárspolgárok, primitiv [?] dolgok! Hogy lármáznak, ugrálnak, üvöltenek! És milyen vékonyak egy ilyen penzió falai! Minden lépést áthallani! És cselédlányok sikongatnak és énekelnek... Az ember nem szentimentális értelemben van kitaszítva a társadalomból, de valahogy úgy, hogy az otromba észre nem vevéssel gázol keresztül az idegein, amiért más életet mer élni mint ők, amiért nem illeszkedik be az ő „kedélyes és meleg" életükbe. — Hogy gyűlölöm ilyenkor az „életet"!

Érdekes az anyagok ellentállása. A Philippe essay formája a régi „Vita nuova" átalakítása volt. És nem megy. Ph. túlerős, hogy bele lehessen olvasztani, és nem elég magas, hogy belenőjjön. ⟨Ezt⟩ El kell tehát — úgy látszik — választani egymástól a kettőt. — Kár.

aug 3 Dedicatio: An... Nur an |:der:| Nähe erlebt man die Ferne und nur an dem Leben die Formen. Sie gingen in dem Augenblick, wo sich für mich alles entscheiden musste, durch mein Leben hindurch. Dass |:ich:| ihr Kommen und Gehen sehen ⟨durfte⟩ konnte, gab mir alle Erkenntnis, die mir erreichbar, ⟨deren ich bedurfte⟩ die mir vonnöten war... Vielmehr als dieses Buch zu sagen imstande ist. Darum muss ich es in ihre Hände legen.

szept 29 Firenze Irma nélkül — és van: valami fontos és ugyanaz a fontos, mint akkor volt: Giotto és Michelangelo. Nem olyan mámoros most, mint akkor — de ha valakit ide kívánnék, az csak Leo lehetne. Igazán tudok egyedül lenni; és azt hiszem, nagyon is az vagyok. És nem baj. Nagyon messze van mindenki, /31/ aki „szellemileg" közel áll hozzám. Egy évvel ezelőtt talán Füleppel egy legalább Baumgarten melegségű viszony fejlődött volna. Most az embereknél az elválasztót érzékelem — a hasonlóság csak arra való, hogy ezt észre lehessen venni. És nem baj. Nem fájdalmas.

Settignano nagyon szomoruan hat így. ⟨De⟩ Ilyenek úgy látszik nem lesznek többé. Ha előrenézek arra az ötven évre, ami még következni fog, egy nagy szürke sivatagot látok magam előtt. De ha most gondolkodom a dolgon, csak egytől félek: kibírja a produktivitásom melege ezt a jégsivatagot? Nem lesz-e így száraz pedáns belőlem? Csak magamtól félek — nem az életemtől; csak a munkámat féltem — nem magamat. Most itt a végső búcsú ideje Irmától (és igaz marad a leghevesebb fájdalmak érzése: Irma: az élet). De nem szomorú Settignanoban lenni: nem az a hely, semmi köze ahhoz. Mernék most már a pesti lakásba vagy az atelierbe menni. Ezek a helyek (mint Aussee is) nem földiek már; az embereket, akik akkor ott voltak, bearanyozta az én akkori életem — de ennek sem a véletlen helyhez, sem a véletlen emberekhez nincs köze. Nem melancholikus a Michelangelo

Madonnáját látni — az gyönyörü; nem melancholikus Settignanoban Vedresékkel együtt lenni — egyszerű, közönséges, kedves, kicsit unalmas emberek. Melancholikus lehetne egyedül lenni és, /32/ és tisztán látni, hogy ezek így vannak — ha még énbelőlem is nem lenne kikapcsolva minden melancholiának lehetősége.

okt 1 Nem volna szabad egy napnak sem eltelni anélkül, hogy az ember egy pár oldalt ne olvasott volna egy nagy filosofusból. Maine de Biran van most a kezemben: és megtörtént a leszámolás (krízis nélkül) az utolsó pár hónappal: szétszóródtam, emberek között éltem, apró-cseprő dolgokban voltam benne — nem szabad, még nincsen itt annak az ideje. Talán ha az ember már egészen „fogja" a dolgot, lehet; de a praktische Vernunft csak a reine Vernunft után jöhet. És még nem vagyok sehol. Vissza kell térni a tavaly őszi programmhoz: sokat tanulni éveken át; minden más mellékes — és ezért elkerülendő!

okt 4 Érdekes szimptoma: ma (Masaccio hatása alatt) az Alfieri könyv járt megint az eszemben. Felmerült az az idea: nem lesz semmi „érzelmi" tartalma. De rögtön, nagyon erősen és radikalisan éreztem; nem baj. Ugy látszik, a Philippe csakugyan a vége volt valaminek. Amiket most elgondolok, azok talán pathetikusak lesznek — úgy mint az Ernst, a dolog pathosát hozván — de sentimentalitás már nem lesz bennük semmi. Enfin! — És ezzel igazán el lenne vágva minden szál az „élet"-től. Egészen titokban azért kellett, hogy ezt alátámassza benne. Elmúlt, amiért kellett /33/ — most remélem nem térhet többé vissza.

1911 febr 11 Zárjuk le a naplót: a sentimentalis időknek vége. ⟨Majdnem⟩ Több mint négy hónap múlt el, hogy nem írtam belé. Örülök, hogy vége: ⟨xx⟩ a leggyengébb időm volt — és mindig gyengeség volt, ha írtam. Nem bánom, hogy így volt:

ott vagyok ahol előtte voltam — csak magasabban. Mert elkeseredés nélkül vagyok egyedül és gazdagabban rideg, mint akkor voltam. Egy már nem van ott, ahol a napló előtt egy még nem volt. Ma fogadta el Irma a könyvem dedikációját: ez legyen az utolsó dolog, amit beleírok. És az ⟨utolsó⟩ ő neve és egy egyszerű, komoly és mély áldás rá, arra, amit ő hozott és adott. És ha lehetne dolgom az életben (tudom hogy nincsen — csak ma tudom: ennek oka és értelme van, örülni kell neki és nem panaszkodni felette), akkor csak az lehetne: valamivel segíteni az ő életét; én megszégyenítően kevés voltam neki — csak az a kérdés, neki vagy nekem megszégyenítő-e? Bolond kérdés: ez tragédia — de ő nem emelkedett ott, ahol én fellendültem. És mégis ő az egyetlen és nincs élet, hogy ő nincs, de ez szép és jó, a nekem egyedül lehetséges

Thy face is far this our war,
Our call and counter-cry,
I may not find Thee quick unkind
Nor know Thee till I die.
/34/ Yet may I look with heart unshook
On blow brought home or missed —
Yet may I hear with equal ear
The clarions down the List;
Yet set my lance above mischance
And ride the barrière —
Oh, hit or miss, how little 'tis,
My Lady is not there!

... És stílusosnak érzem, hogy már az utolsó, firenzei naplódarab is csak „irodalom" volt. Így volt jó. Ne is legyen másképen.

máj 24 So arm ist keiner, Gott kann ihn [nicht] noch ärmer machen. Ezt nem tudtam. Most tudom: vége. Elszakadt minden kapocs — mert ő volt minden kapocs. És most csak

czélközösségek vannak és czélok vannak; és dolgok; és munka. Mert minden ő volt. Minden. Minden. Minden gondolatom virág volt, amit neki vittem, és öröme és életértéke az volt: az övé — és talán meglátja és megörül neki. Egyszer (amikor még semmi nagy bánat nem volt; nagyon régen) beszéltünk erről; és mondtam neki: úgy képzelem, hogy kell, hogy valami legyen, ha valaki ez lehet valaki életében; annak t.i., aki ez. Nem igaz. Nem voltam neki senki... És mert /35/ *ez* nem bírt belőlem úgy átáradni valakibe, hogy csak valamit is megkapjon belőlem — itt van a halálos ítélet az én existentiám felett. Nem lehetek soha senkinek semmi, és ha valaki netán nekem jelenthetne még valamit — menekülnöm kellene; mert bélpoklos vagyok, megfertőztethetem. De ilyenre nem kerülhet többé a sor. Most leszakadt minden szál. Most csak munka van — ameddig bírom.

Mindegy azonban, hogy kellettem-e most neki. Aki ezt érzi valakivel szemben, annak örökkön örökké készen kell állnia. Várnia kell a küszöbe előtt, hátha egyszer... Mert csak ezzel érdemelheti ki, hogy ilyent érez, szerez jogot arra, hogy ember legyen. Én elvesztettem a jogomat az életre.

És ez ⟨már⟩ régebben meg is történt. Akkor régen ⟨, egy⟩ úgy érezhette, hogy én megmenthetem őt a bajaiból; bár nem szeretett engem. De talán megmenthettem volna, ha kézen fogom és vezetem őt. Nem tettem. És abból következett minden. És ha megteszem akkor — és akkor is ez jön: ugyanaz marad az ítélet: mert csak ha minden megtörtént, amit én tehetek, és csak ha eredménnyel — csak akkor van |:az:| „élet" névre joga az én életemnek. — Most ez elveszett.

/36/ Még mindig nem tudom őt halottnak. Még mindig tudom, hogy látja, ha szenvedek, még mindig tudom: el fogok neki mindent mondani, még mindig...

És azt hiszem nem is fogom másképen tudni sohasem

[:*május 27* xxxxxxx xxxxxxx — — —:]

22 okt Ich weiss nicht, warum ich das Schreiben wieder aufnehme. Ist der [das] Anfang — oder ist es das Ende. Es wäre eitel darüber zu spechen. Gest[illegible]rn ist Leo gestorben. Wie weit war er |:es:| mir schon, wie habe ich schon damit abgerechnet gehabt: ich habe ihn nie mehr, er ist nicht mehr — so sehr, dass mir schon der Sinn, der *für ihn* darin lag, das Wichtige war und nicht mein Verlust. Jetzt ist es anders. Jetzt bin ich wieder in mich zurückgeworfen. Es ist Nacht und Leere um mich. Mein Verstand arbeitet im luftleeren Raum, nirgends ein Widerstand, nirgends ein Sein. Auch in der Arbeit nicht: ich kann nichts machen. Ist es Prüfung oder Versuchung? Hat Gott oder der Teufel mir alles entzogen — und auf welchem Weg liegt das Heil und wo der Abfall? Alles ist dunkel. Es scheint mir: ich werde für meinen Hochmut, für mein Vertrauen auf das Werk und die Arbeit daran, bestraft. Auch das soll mir entzogen werden, und alles Leben und jede Möglichkeit zum Leben; und alles, was in die Zukunft weist, nicht /37/ mit einem befehlenden Ja oder Nein, wo also das Entziehen zugleich den Weg weisen würde. Nein, alles steht auf der dialektischen Spitze: gleich stark sind Ja und Nein, der Intellekt arbeitet im dunkeln, leeren Raum: es ist nichts, kein Zeichen, kein Weg. Und auch das Dunkel ist kein Zeichen: denn vielleicht liegt das Heil dennoch im Werk, ich muss mich nur durch das Dunkel durchschlagen. Vielleicht liegt es aber jenseits vom Werk, das Werk, die Sehnsucht danach, sein Wünschen und sein Wollen sind die Mauer, die mich umgibt; die müsste zerschlagen werden, um ans Licht zu gelangen. Demut! Demut! — Ich aber bin trotz allem hart; bin noch immer nicht ganz zerbrochen, ganz zu nicht[e] geworden. Etwas in mir hält noch immer das Werk fest — ich bin noch nicht genügend gedemütigt. Was kann aber noch kommen? Ich habe nicht einmal die Kraft zum Schmerz, die Kraft auf der scharfen Spitze aller Probleme und Schmerzen zu stehen: denn wenn ich das könnte, wäre ich ja gerettet. Ich würde entweder in den Abgrund stürzen, oder ich wäre erlöst,

entrückt. Denn es gibt eine Höhe, die ganz reine Kategorie, wo sich alles entscheiden muss: es ist eine Herausforderung Gottes. Mir ist aber auch dieses nicht gegeben. Wie eine macabre Maschine ohne Führer und Zweck, arbeitet mein Verstand im Leeren, im Dunkeln. — O mein /38/ Stolz und mein Hochmut: ganz geistig zu sein, alles Irdische schon verlassen zu haben! Jetzt ist die Vergeltung da: ich bin „reiner Geist", d. h. leerer, kraftloser, anhaltspunktloser, wertloser Geist; und ich habe als Zustand das Irdischste von Allem: die unreine Mischung, das Nicht-hinauf-kommen-können in die eigene Sphaere der eigenen Reinheit. So ist das Sein zu mir zurückgekommen: doch nur, um mich herabzuziehen und zu demütigen. Und ⟨xx⟩ der „reine" Geist arbeitet sich zwecklos müde im Leeren.

Soll man eine Ende machen? Ich habe gestern — bevor ich die Nachricht hatte — beinahe ununterbrochen daran gedacht. Es ist aber dennoch keine Lösung. Für Irma ja. Ihre Tragödie lag im Vitalen des Lebens, in einer Sphaere also, wo der Tod tatsächlich der dialektische Gegensatz von Leben ist, wo ⟨die⟩ eine absolute Homogeneität Tod und Leben umfasst. Was kann aber der Tod für mich sein?

24 okt Es lebt in mir eine bis jetzt noch |:nie:| empfundene Sehnsucht nach Glück: ja, ich gehe heute den ganzen Tag mit Phantasien darüber herum; ich habe dann immer die Empfindung, als ob das Glück das Wunder, die Lösung und die Erlösung wäre. Ist das Frivolität — oder Müdigkeit? Jedenfalls bedeutet es: alle pessimistischen Consequenzen, die ich in letzter Zeit zu ziehen geneigt war, müssen abgerissen werden; wenn ein Glück *denkbar* ist, so giebt es keinen Pessimismus. Die /39/ Trostlosigkeit meiner Kategorienlehre muss jenseits von Glück-Unglück, Optimismus-Pessimismus und ähnlichen Gegensätzen sein. Auch nicht mehr tragisch; obwohl das Grundphaenomen des Tragischen — in meiner Auffassung — auch jenseits dieser Begriffe liegt. Heute

scheint es mir wieder, als ob ich einfach in die alte Bahn zurückkehren würde; und es sich nur um Arbeitsfähigkeit handeln würde

27 okt Ein Brief von H. Woran liegt es, dass man gewisse Dinge nie glauben kann, oder dass sie (wenn [nicht] als das rein Negative, als der Teufel) nie in uns lebendig werden können. Wenn mein Leben nicht so eingestellt wäre, dass alle meine Lebensprobleme auf ein unlösbares Schweigen, auf ein Gleichstehen der Waage zwischen Ja und Nein gestellt sind, dann würde ich ⟨ihn⟩ hier hassen können — und wäre wieder ein Mensch, so wie ich es war, als Irma und Leo lebten und ihr Dasein mich lebendig machte. Oder ich könnte nichts glauben ⟨xxx⟩ von dem |:was:| evident scheint: es wäre das alte Leben, diesmal mit ⟨ihm als⟩ diesem Mittelpunkt; als dem Einzigen, was mir geblieben ist. Oder ich könnte glauben — und ⟨ihn von sich aus⟩ die Tat aus dem Täter verstehen, mein, sein und ihr Schicksal in allem erblicken, nur bei mir Schuld sehen und ⟨ihn⟩ frei sprechen: der Durchbruch zum Religiösen wäre vollzogen. Und der muss kommen, wenn es mit mir nicht zu Ende gehen soll. Bloch sprich[t] ungemein treffend von meinen „allzu panlogistischen Konstruktionen" und wünscht Realität. Ich kann aber zu keiner kommen! Und die Dialektik /40/ hat sich müde gelaufen. Nach Irmas Heirat entsprang ihr die Reihe Beer-Hofmann—Kierkegaard; jetzt hat sie keine Kraft mehr. Ich lebe in einer frivolen Zurückgezogenheit auf rein intellektuelle Probleme — und erwarte ein Wunder als Durchbruch. Aber alles ist leer und intellektuell: ein Vorwegnehmen im Geiste — und kein starkes und demütiges Erwarten. Darum kann das Wunder auch nicht kommen. Und ich fühle: der ganze Zustand ist nur ein Versuch, im Unwesentlichen zu bleiben, da ich der ⟨Sehn[sucht]⟩ Verzweiflung, die kommen müsste, nicht gewachsen wäre. So ist jetzt ein tristes Dahinvegetieren da (mit Erkenntnistheorie als Beschäftigung) — und ich warte

darauf, ob ich so langsam ganz verkommen werde, oder auf die Spitze der Verzweiflung getrieben werde: denn dort — wenn sie ganz echt und intensiv ist — ist kein bleibe[n] [sic]: die muss abbrechen. Noch nie habe ich etwas Kommendes so absolut sicher vorausgesehen, wie jetzt den Durchbruch meiner Intellektualität, den Durchbruch ins Religiöse; aber ich sehe ihn nur als Notwendigkeit, als Postulat — ich bin garnicht „bereit", nicht verzweifelt genug. Oder soll er gerade darum kommen? (Das ist wieder so eine leere und frivole intellektuelle Konstruktion) — Denn intellektuell bin ich am toten Punkt: mein Verhältnis zum Sein ist ein demütiges Verleugnen meines Selbst, abwechselnd mit der hochmütigsten Verachtung alles /41/ blos[s] Seienden. Und hier kann intellektuell keine Entscheidung getroffen werden: die Spitze muss abbrechen! Muss! Jetzt sehe ich so klar, wie nie vorher: der Heilige muss Sünder gewesen sein; er kann nur durch die Sünde, durch das Gesündigthaben hindurch das Sein absolut unter sich haben; und zugleich: nur dadurch kann er in Gott sein, dass er früher in der Sünde war. Die Kategorie „in" ist ein Wesenszeichen der wesentlichen Verhältnisse. Ich war noch nie "in" etwas

Noch immer erleide ich alles, um es Irma zu klagen, und analysiere alles, um es mit Leo zu ⟨xx⟩ besprechen. Ich kann nie allein sein (das ist vielleicht auch eine Folge meiner „in"-losigkeit; ich bin nie monologisch). Aber sie beide sind meine apriorischen Partner. Wenn ich es recht analysiere: als ich mit Hilda Liebesgespräche hatte — war doch I. die Zuhörerin und das Ziel. Und mit wem ⟨ich⟩ immer ich nun spreche: Leo ist immer der Partner. — Vielleicht heisst es aber doch: monologisch werden. Dann ist aber merkwürdig, dass ich im Frühjahr, nach dem Zusammensein mit L. und I., viel monologischer war, als ich es jetzt bin, dass die beiden jetzt lebendigere Partner sind als damals (wie ich es einmal über I. sagte: ihre Anwesenheit kann mit ihrer Abwesenheit nicht den Wettstreit aufnehmen). Gilt es jetzt, aus ihnen ewige

Stimmen und Wiederhalle und Schergen als Begleitung zu gestalten? Nein! /42/ Denn dies wäre ein "dichterisches" Verhältnis; ein rein formelles — also frivoles. Ich darf ihr Schicksal nie als Komponente ⟨x⟩ meines Schicksales fassen — ich darf (und kann wohl auch nicht) ⟨noch⟩ nie über die Sinnlosigkeit ihres Sterbens hinwegkommen.

—

Es ist merkwürdig, dass — jetzt zum ersten Mal — in meine Selbstmordgedanken der Gedanke an meinen Vater als Hemmung eintritt; auch habe ich heute Mici offener und von tiefer unten geschrieben als manchem „Freunde". Was bedeutet das? Wohl dass man das absolut Déracinierte doch nicht ertragen [kann], meine Schwester und mein Bruder a priori haben mir bis jetzt dies verdeckt: jetzt würde die Familie „in ihr Recht eintreten". Doch auch |:hier:| :intellektuelle Rechtschaffenheit! So wie ich nicht aus der Verzweiflung in den Pessimismus verfallen darf, so wenig darf ich die Leere um mich mit Surrogaten erfüllen. Denn so wenig Herbert oder Ernst Bloch „Freunde" sind, im Sinne der ganz irrationellen mystisch-tiefen Kategorie unseres Verhältnisses ⟨x⟩ mit Leo (oder besser: meines Verhältnisses zu ihm), so wenig ist meine Familie ⟨x⟩ eine Familie im kategorialen Sinn. Also: weder Paris, noch München, noch Budapest. — Es ist erschreckend, dass solche Gedanken nur möglich ⟨is[t]⟩ sind.

—

Das Unerwiderte bei L. und I. Nie war ich für sie, was sie für mich. Es war eine Astralliebe: und doch für mich irdisch-irrationell; für sie gewiss: /43/ halb-erhaben und von Weitem hemmend. — Wie unendlich allein bin ich immer gewesen und wie fern vom Leben, da das mein Leben war!

—

Eigentümlich — und von mir erst jetzt bemerkt — die starke Parallelität des Körperlichen und des Geistigen. Ich stehe an der Spitze des Turms — und verberge mein Gesicht mit meinen Händen; vor einigen Wochen habe ich entdeckt, dass ich — was mir früher unbekannt war — schwindlig bin. Das körperliche Gefühl konnte ich ableiten: das der grauenvollen Abgrundsensation, die mich erfasste als ich I-s Todesnachricht las. Dieses? — Ob hier wohl mehr als ein Bild ist?

17 nov Ich lebe noch — wie merkwürdig; es scheint doch kein Ende zu nehmen. Und merkwürdig ist: in mir finde ich absolut kein Argument gegen einen Selbstmord. Ich finde sogar — was ich früher nie konnte — die absolute intellektuelle Rechtfertigung für ihn: ich bin am Ende. Was mit dem blossen Intellekt zu erreichen ist (nicht als Resultat, als Tat oder Werk, sondern als Daseinssphaere) habe ich erreicht; es zeigt sich nun, dass dies nichts ist. Was nun? Ist es nicht — auch intellektuell, auch „philosophisch" — ehrlicher und folgerichtiger ein Ende zu machen, als langsam in Kompromisse gedrängt zu werden, als eventuell das Höchste, das einzig Wesentliche, weil es mir versagt ist, als unerreichbar darzustellen? (Ist [es] nicht ein Zeichen einer im Wesen gemeinen Gesinnung, dass ich so etwas selbst als Möglichkeit denken kann?) Warum mache ich kein Ende? Ich weiss es nicht. Ist es Gemeinheit? Ist es Hoffnung? (Es liegt ja eine gewisse Vermessenheit darin, weil man der Erlösung bedarf, sie gleich zu fordern; ja: sie kommt nicht nach „Verdienst", /44/ aber dies ist der göttliche Standpunkt; menschlich gesprochen muss man sie „verdienen". Und ich habe sie wahrhaftig nicht verdient. Denn selbst dieses Geständnis ist keine echte Demut.) Ist mein Warten Trotz, Herausforderung? Das — ganz tiefe — Gefühl, dass man *für das Werk* das Göttliche auch haben kann, wenn man es selbst nicht hat; dass es ein Existential-Urteil gibt; dass man im

erlösenden System selbst nicht verkommen muss. — Oder zuletzt: ist es deshalb, weil es jetzt zu schlecht um mir [sic] steht, als dass eine Entscheidung jetzt möglich wäre. Denn intellektuell ist nur eine Entscheidung, nicht aber eine Flucht zu rechtfertigen. Nicht weil mir dieses oder jenes erreichbare versagt ist (z. B. jetzt volle Arbeitsfähigkeit), sondern weil ich — der ich vollgültig in meinem Bereich bin — einem Typus angehöre, dem (als Typus) die höchste Vollendung versagt ist. Wenn also kein Wunder geschieht, und ich kein Damaskus erlebe (wodurch mein Typus verwandelt würde), so hängt mein Existenz von der logischen Frage des Existentialurteils ab. Oder anders ausgedrückt: Wenn die vedische Auffassung ⟨xxx⟩ richtig ist, dass die Heiligkeit der Werke nur den Väterweg, nicht aber den Götterweg freigibt — so darf ich mich erschiessen. Denn wenn ich durch mein Werk nicht das Nicht-mehr-wiedergeborenwerden erreichen kann: so ist es für mich ⟨x⟩ zwecklos. Im ersten Fall: ist es an sich wertlos. Aber beides muss wohl zusammenhängen.

/45/ Aber zu bemerken ist: früher waren meine Instinkte für den Selbstmord und meine Ethik dagegen. Jetzt empfinde ich einen immer lauteren Imperativ zum Selbstmord — und es ist etwas ganz Dumpfes, Unaussprechbares, was sich dagegen auflehnt. Was? Alle Möglichkeiten, die mir sichtbar sind, habe ich erschöpft, und weiss es nicht. Und weiss auch nicht, ob ich das Recht habe, mit diesem Imperativ geradezu unerbittlich gegen die Instinkte los zu fahren, wie ich es zu tun gewohnt war. Das ist das Verzweifelte meiner Lage. Nicht das Unglück: sondern die Finsternis. Früher, was immer auch geschwankt hat, wusste ich immer, was ich tun *sollte;* jetzt ist eben dies dialektisch-unsicher geworden. Darum ist es vielleicht nicht ⟨nur⟩ blos[s] Frivolität von mir, herumzutappen und zu warten.

Und wieder frage ich mich (wie in jeder "Tagebuchzeit"): warum schreibe ich all dies? Doch diesmal weiss ich es: was zu beleuchten ist, soll beleuchtet werden. Wenn ich an meiner

Geistigkeit zu grunde gehen soll, so soll es geistig geschehen. Wenn ich mich erschiesse, soll der Grund so klar stehen wie die Anfangsfrage einer guten Erkenntnistheorie. Wenn ich in Gemeinheit und Compromiss untergehen soll — so will ich durch nichts meine Gemeinheit verhüllen, sondern sie um mich schlagen und ⟨x⟩ in ihr wohnen. Es liegt an Gott, mich aus meinem Wesen zu erlösen; solange ich darin zu wohnen, es zu sein verdammt bin, will ich ihm treu bleiben. Hier sei wenigstens keine Gemeinheit, kein Kompromiss.

23 nov Wie alles dialektisch bei mir wird; weil keine Realität (also Entscheidung) in mein Leben kommen kann. Ist es Frivolität, ist es Gesundheit, dieser Zustand, in dem ich jetzt bin? Dieses /46/ permanente Vergessen der Lage, in der ich bin, die mir nur selten — dann aber mit der vollen Intensität (wenn auch nur sehr kurz) — bewusst wird. Soll⟨dieses⟩ dies so lange dauern, bis ich mich daran "gewöhnt" habe? oder soll ich mich durch diese Irrealität an das innerliche Verkommen gewöhnen? Oder —? Diese Gegensatzpaare lassen sich ad libitum fortsetzen. Es ist eben ein dialektischer Zustand. ⟨Es ist⟩ Der grösste Dichter könnte, um mich zu charakterisieren, keine symbolischere Situationen ersinnen, wie dass Irma am letzten Nachmittag meine Adresse haben wollte (mit allen dialektischen Pros und Contras); und die adressierte, leere Karte aus Leos letzten Tagen. Und je ⟨klarer⟩ schärfer ich über mich nachdenke, desto klarer sehe ich: nur der Tod ist eine Entscheidung; wenn ich eine wirkliche intellektuelle Rechtschaffenheit, einen echten Trieb zur Erkenntnis hätte, so müsste ich mich töten; dadurch könnte ich die Entscheidung, die das Schicksal mir immer entzieht, erzwingen; könnte die mir sonst überall versagte, ungedachte Realität erreichen. Aber ich bin nicht entschlossen genug. Und es ist etwas ganz Dumpfes, ganz Un[an]alysierbares, was mich zurückhält? — So wäre mein verachtendes Verwerfen des Kreatürlichen hier dialektisch

geworden? Ich konnte es nicht vertreiben; es hat sich in diese Ecke verkrochen; und während sonst überall und immer der Mangel an Kreatürlichkeit den Mangel an Entscheidung, das dialektische Schweben verursacht hat, so |:ist es:| hier ⟨x⟩ der Rest der Kreatur, der die einzige Entscheidung, den Selbstmord vereitelt. Soll ich aber immer /47/ in diesem Schweben bleiben? — Ja: wenn ich das Pathos zur negativen (demütigen) Theologie hätte! Die Aesthetik der reinen Sehnsucht, des reinen Vorläufertums (philosophisch genommen) zu verwirklichen: ich bin aber dazu zu klein. Und wieder dialektisch schwebend: ist meine Sehnsucht nach Entscheidung, die dies verhindert, mein Hunger nach Substanz und Realität — ist ⟨di[e]⟩ sie ein höheres und [o]der[?] tieferes Prinzip als dieses? Will ich noch Substanz, oder will [ich] schon Substanz, kann die Entscheidungslosigkeit noch ⟨un[d]⟩ oder schon kein ⟨Sta[dium]⟩ angemessenes Stadium für mich sein? Auch hier ist keine Entscheidung möglich. So sehr ich für die schlechtere Möglichkeit stimmen würde, so sehr muss ich ⟨sa[gen]⟩ mir sagen: verzichten, eine einmal als innerlich möglich empfundene Stufe *vor* der Entscheidung aufzugeben ist Sünde und Frivolität. So bleibt alles schweben. — Und merkwürdig ist: im Frühjahr glaubt[e] ich, ich wäre für diesen Zustand geschaffen; und es geschah blos[s], dass dieser Zustand nicht nur möglich, sondern notwendig wurde — und ich bin gescheitert. Hier ist etwas, das sehr genau untersucht werden sollte: ob nicht ⟨dort⟩ dadurch doch schon die Entscheidung gefallen ist: es würde sich nämlich zeigen, dass alles Frühere ein falsches Schweben war ⟨(⟩, ein Schweben aus Feigheit, aus Zurückweichen, das aber innerlich derart unehrlich ist, dass es — unbewusst — doch nicht definitiv ver[z̄]ichtet, es tröstet sich auf die Möglichkeit, auf das Objekt der Sehnsucht, das immer da sein könnte, aber doch nicht da ist. Jetzt ist es nicht da. Dies ist eine absolute Realität und vor ihr (jede Realität bringt Entscheidung, ist Schicksal) wäre ich, wenn /48/ all dies richtig ist, gescheitert.

Quid nunc? Hier wäre ein Selbstmord dumm: eine Tautologie. Was denn? Verzichten und in Demut kleineres unternehmen? Kann man jetzt schon verzichten? Dafür, dass dies die Entscheidung *war*, lässt sich keine Entscheidung treffen. — Das Unglück ist: mit Scharfsinn ist hier nicht mehr auszukommen: die Entscheidung muss von Aussen kommen oder aus dem Innersten heraustreiben. Und solange? — Der Kreis ist wieder einmal geschlossen, ich könnte von vorne anfangen.

Eines ist klar (aber dies macht alles noch dialektischer): ich bin kein normaler Mensch. Ein echter Heiliger oder Denker musste das Untere, das Kreatürliche in sich ertöten, um seine Vollendung zu erreichen; ich müsste sie zum vollen Leben bringen — um sie dann niederzuschlagen? Wer weiss? — Aber dialektisch steht es so: ist mir darum die Vollendung versagt (Gross = den Normen entsprechen), oder gerade darum kann ich etwas erreichen (vielleicht nur eine Grenze bestimmen), die den „normalen" versagt ist? Que sais-je? (Vielleicht ist aber all dies unrichtig)

24 nov Immer klarer lässt sich der Selbstmord logisch rechtfertigen; was aber — so hoffnungslos „ineffectual" ist Logik — garnichts ⟨auf⟩ für das tatsächlich zu Geschehende sagen kann. Er hätte jetzt mit nichts äusserem einen Zusammenhang. Das Äussere ist jetzt nur ein Wegziehen des Schleiers; ich stilisiere es zum Schicksal, indem ich jetzt alle Consequenzen ziehe, die ich früher nicht zog; freilich liegt etwas gezwungenes in dieser Aktivität: ohne alle dem Unglück /49/ hätte — wahrscheinlich — die Herrschaft der wohltuenden Lügen noch länger gedauert. Aber die Consequenz, die ich daraus ziehe, liegt *ausschliesslich in mir;* es ist rein aus mir denkbar und deduzierbar: von meinem Wesen aus ein analytisches Urteil. Ich bin auch viel mehr mit mich [sic] beschäftig als andermal. Als Irma geheiratet hat, lagen Selbstmordgedanken nahe: es wäre aber lächerlich und

inadaequat gewesen, wegen einer Frau zu sterben. Im ⟨Frühj[ahr]⟩ Sommer, als ich ihren Tod erfuhr, hoffte ich immer: ich werde meine Klarheit und mein Bewusstsein verlieren, — und dann wird es geschehen: dieser Selbstmord wäre ein Wahnsinn des Schmerzes gewesen, ein Bruch — auch inadaequat. Diesmal ist alles anders. Und dass ⟨I[rma]⟩ die Stimmung der besten Augenblicke ein müdes: à quoi bon? ist, ⟨xx⟩ beweist nur soviel: die Müdigkeit und der Überdruss, mit denen ich geboren bin, haben jetzt nicht einmal ein momentanes Gegengewicht. Es gibt keine schöne Lügen mehr. Dies ist aber — höchstens! — Veranlassung; höchstens: Genesis. Ein[e] genetische Erklärung ist aber keine Wesenserklärung.

25 nov Manchmal erwachen die Lebensenergien: unmännlich scheint mir dann und unwürdig dieser ganze Zustand. Ich möchte kämpfen, hoffnungslos, ziellos, nichts erwartend: nur kämpfen! — Doch: wo ist der Feind? Ich versinke in einem Sumpf; es gibt keinen Ausweg. Mein alter Ruf: Arbeit! Arbeit! nützt hier garnichts. Ich bin am Intellekt zu Grunde gegangen; zu lange und zu ausschliesslich musste das rein Intellektuelle, der Arbeitsrausch alles ersetzen: jetzt bin ich wie ein Morphinist, dessen Nerven schon auf das stärkste Gift kaum mehr reagieren, /50/ der aber ohne den Rausch des Gifts nicht mehr leben kann; und ein frisches, wirkendes ⟨Gift⟩ Reizmittel gibt es für ihn nicht. Denn auch hier muss man klar und gerecht sein: was die Produktivität des Gedankens betrifft, bin ich fortwährend vorgeschritten; was ich jetzt niederschreibe, ist tiefer und umfassender, als alles Frühere, wenn ich an älteren Sachen bessere (untragisches Drama), so ist es immer eine Vertiefung. Aber: ich bin arbeitsunfähig geworden. Etwas, was sich lange vorbereitet hat, dass ich eine ruhige, rauschlose, uninteressierte Arbeit nicht aushalten kann, bricht immer stärker ⟨hindurch⟩ durch. Sobald der Text, den ich vor mir habe, nicht eine ganz

heftige Reaktion auslöst, kann ich ⟨nicht⟩ ihm nicht mehr folgen. So ist es, dass ich bei den vielseitigen Interessen, bei der produktivsten Geistesverfassung, bei stetiger Entwicklung nicht von der Stelle komme, ja, dem inneren Verkommen nahe bin: jeder Tag⟨,⟩ hat eine kurze, starke Zeit — dann dummes und fruchtloses, frivoles Nichtstun; das aber nichts Ablenkendes, Stärkendes und Erquickendes an sich hat: es ist ein Nachlassen beim Ausruhen. (Beiläufig bemerkt: ich habe äusserlich viel Unglück gehabt. Ich wusste vor 2 Jahren: jetzt müsste eine sehr starke Lernperiode kommen. Da kamen: das Doktorat, Papas Krankheit — und verdarben die erste Hälfte von 1910; durch Reisen verdarb ich die zweite. Als ich am Ende des Jahres wieder in Ordnung kam — kamen Herbert, Verlegenheiten, Frühjahr in Pest. Florenz: wieder wenige Wochen der Sammlung — /51/ wieder unterbrochen! ⟨)⟩ Wenn ich mich nur während dieser Zeit nicht entwickelt hätte! Dann wären einfach zwei Jahre verloren. So aber ist alles — ohne Fundament — gewachsen. Ich stehe — innerlich — vor Taten, denen ich — äusserlich — nicht gewachsen bin. So bin ich zu Arbeiten notwendig gezwungen, die schon — ganz abgesehen von der Abgebrauchtheit meines intellektuellen Nervensystems — innerlich für mich überwunden sein müssten.) Doch dies sind nur „Gründe" und Äusserlichkeiten. Das, was zu tun ist, steht in einem klaren Dilemma vor mir: Arbeit oder Verkommen in Frivolität. Und ich bin — in diesem Sinn — unfähig zur Arbeit geworden. Wie schicksalhaft hier Innen und Aussen zusammenstimmen: dass ich den „Glauben" verloren habe und dass meine Nerven versagen. Beide gehen auf dasselbe Ziel — ob sie wohl zusammenhängen?

30 nov Es ist interessant, dass es bei jedem, wenn sein Leben ⟨x⟩ zu Ende geht und alles Fremde abfällt, die Race, die Familie herauskommt und über Erworbenes und Ersehntes den Sieg hinwegträgt. So war es mit Leo. So ist es mit mir. Nur

— glaube ich — bin ich klarer als er: ich habe alle meine alten Wertungen behalten und aufrechterhalten (sie wenigstens nicht nach dieser Richtung verschoben) — nur sehe ich mich in einem anderen Zusammenhang meiner Familie gegenüber; ich sehe mich in einem Zusammenhang mit ihr. Ich kann ihn sogar formulieren: wir sind alle Phantasten ohne Phantasie; absolut irreelle Menschen, die dabei ganz an der Erde kleben; Realisten (aus muss [sic]!) ohne Sinn für Realität. ⟨xx⟩ Es ist merkwürdig, wie sich hier Papa und Mama /52/ nahekommen. Ich bin der einzig bewusste unter ihnen; ich habe mir eine Klarheit anerzogen — aber konnte damit die fehlende Realität nicht erreichen; von ersetzen kann keine Rede sein: |:nur:| durch Unklarheit kann Realität ⟨nur erlebt⟩ verdeckt, durch Surrogate ersetzt werden. Meine Ethik war ⟨auch⟩ (das sehe ich heute) ein unbewusster Versuch, aus der Klarheit ein Surrogat für die Realität zu schaffen; indem im Schauen (par distance, und eine „Reinheits"-Ethik wie die meine ist in erster Reihe ein Distance-Problem) gar kein grosser Unterschied zwischen klar gesehener Aussenwelt und erlebter Realität ist. Diese Illusion ist aber dahin. Jetzt sehe ich das „Lukács"-ische in mir: ich sehe es aber als Lebensunfähigkeit; ⟨mein⟩ für mich: denn ich kann ein unwesentliches Leben doch nicht ertragen, und lebe jetzt noch, weil ich es doch nicht ganz aufgegeben habe. Oder? Oder bin ich ganz „Lukács" — und werde hier — in einer mir heute unbewussten Weise — die Realität umgehen? Denn Selbstmord ist Realität. Sogar ⟨mi[r]⟩ die ein[z]ige Realität, die mir zugänglich ist.

In einzelnen Momenten sieht man nur, was man verloren hat; in Kleinigkeiten, in Inadaequatheiten. Es fiel mir ein: eine Zeitlang fand ich, dass der Aufstieg von P. Ernst als Tragiker meinem Gesetz von den sinkenden Klassen widerspricht; (ich habe mich lange ⟨xx⟩ nicht um diese Sache gekümmert; — jetzt, wo ich in der Geschichte negative Gesetze für möglich halte, muss ich es nicht verleugnen).

Nun: Ernst konnte nicht über die Brunhild hinaus. Sie ist die letzte nunmehr unsociale Schicksalstragödie /53/ des ganz entwurzelten Bürgertums. Weber: die inhaltslose Sehnsucht; Charolais: Metaphysik des Conjunctiv; Brunhild: tragische Ethik des Alleingewordenen. Doch dies ist gleichgültig: Leo fiel mir ein: so etwas hat nur einen Sinn, wenn er ⟨f[ür]⟩ dafür da ist — ohne [ihn] ist es ganz sinnlos. Es ist merkwürdig: wie wenig bei Leo und Irma ihr Bei-mir- und Für-mich-sein notwendig war, dass sie mir Existenz gaben; ihr Da-sein hat genügt. Ich weiss es ja schon: nicht dass [sic] brauche ich, dass ich für jemand ⟨dass⟩ das sein soll, was ⟨ich für sie⟩ sie für mich (mein Gott!?), sondern, dass jemand für mich ⟨dass⟩ das werde, was sie waren. — Ist es diese Freudelosigkeit, an der ich scheitere? Wäre Glück = Existenz? In einem ganz tiefen Sinn ist etwas wahres daran: wenn man Glück ganz weit nimmt — und sein Komplement dazu nimmt. Wenn ich je weibliches Talent zur Askese hätte, wäre ja all dies kein Problem. Glück ist — ganz weit genommen — ein existentielles Verhältnis zum Leben: aber Askese ist es auch. Ich bin in der Vorhölle Dantes: Non ragioniam di lor' ma guarda e passa.

15 Dezember Die Krise scheint zu Ende zu sein. Ich habe mich in Erkenntnistheorie und Frivolität geflüchtet. Es wird gehen — fürchte ich. Denn das ist geblieben: ich empfinden [sic] mein „Leben", mein „Weiterlebenkönnen" als Décadence; durch Selbstmord wäre ich lebend, auf der Höhe meines Wesens, konsequent. So ist alles ein trister Kompromis[s] und ein Verkommen.

16 december Merkwürdig ist der ⟨reine⟩ rein intellectuelle Zustand: ich bin sicher, dass ich noch nie so nahe ⟨am⟩ zum Ziel war wie jetzt. Was immer ich lese: immer fühle ich: meine Theorie /54/ der Implicite, der productiven Unvollkommenheit, des Mythologischen in der Begriffsbildung, ist

die Lösung für alles. Wie weit auch der Weg zu dem Explicitwerden dieser Vision sei: der Weg ist definitiv gefunden. Und merkwürdig: nie habe ich mich so als nichts, als verwerflich und wertlos empfunden, wie jetzt. Ja, ich entdeckte in einigen — seltenen und guten — Momenten die Spuren einer wahren Demut; das Gefühl: ich habe es erhalten — aber ich verdiene es nicht, ich bin ⟨xxx⟩ meines eigenen Gedankens nicht würdig, und kann es nie werden. Kann hier die Lösung ⟨xx⟩ liegen? — Jetzt ist noch alles in matte Frivolität getaucht — und man muss sich vor den Frivolitätsmöglichkeiten dieses Gefühls auch in Acht nehmen. Beiläufig: meine „negativen" Tugende[n]: diese nervöse Angst vor der Frivolität und die nervöse Strenge ihr gegenüber, das ebenfalls nervöse seelische Reinlichkeitsgefühl, die Ansprüche an Verhältnisse — liegt nicht in allem diesem meine Unfähigkeit zur Religion, zur Existenz? Oder — wodurch die Frage komplizierter, aber klarer wird — liegt der Grund alles dessen nicht in meiner Masslosigkeit (in dem, das[s] ich kein Mass in mir besitze). Dann wäre Ethik als das Mass des Masslosen bezeichnet: sehr nahe an Kant — und der neue Begriff, der in der Religion eintritt, wäre eben: das Mass (hier nur Religion und Aesthetik streng voneinander fernhalten; auch „Lebenskunst" an der Grenze von Ethik, Aesthetik und Religion ist ein Problem des Masses) — Und alles führt auf die alte Frage zurück: wie kann ich Philosoph sein? D. h. da ich als Mensch nie aus der ethischen Sphaere herauskommen kann — wie kann ich /55/ das Höhere gestalten?//

DAS GERICHT

/1/

DAS GERICHT

— Ein Dialog —

Helena Andrejewna Grabenko gewidmet

Es war ein klarer und heller Herbstnachmittag in einem kleinen Badeorte an der italienischen Riviera. [:Zwei Freunde begrüssten sich am Bahnhof.:] Ein blasser, hagerer Mann mit strengen, fast unbeweglichen ⟨Gesicht⟩ Gesichtszügen stieg aus dem Zug und ging einer Villa am Ufer zu. Schon von weitem erblickte er die grosse massige Gestalt seines ⟨ihm entgegeneilenden⟩ ihn erwartenden Freundes ⟨xxxx xxxxxxxxx⟩, dessen seit langen Jahren todkranke Frau — die ⟨wesentlichste⟩ wesentliche Freundin seiner Jugend ⟨zu sehen⟩ — noch einmal zu sehen er gerufen ward und kam. Mit gespanntem, scharfem Blick versuchte er aus den wohlbekannten, manchmal kindlich plötzlichen Bewegungen ⟨sein[es]⟩ des Freundes ⟨, die⟩ abzulesen, ob er noch rechtzeitig gekommen sei, aber von Sekunde zu Sekunde wechselten seine Ausdrücke, und die ⟨xxx⟩ ⟨traumhafte⟩ gereizte Unsicherheit, in der [er] sich während der ganzen Reise befand, ⟨und⟩ die ⟨ihm⟩ für ihn alles in einem traumhaften Schwanken und Körperlosigkeit erscheinen liess, überfiel ihn noch stärker bei jedem Schritte, der ihn der Entscheidung entgegenführte. So sehr er |:sich:| auch bezwang, über seine ⟨Gefühle⟩ Empfindungen nicht klar zu werden, fühlte er doch immer stärker: er wünschte die Todesnachricht zu hören ⟨und⟩, wünschte aber zugleich, sie früher, aber mit absoluter ⟨Sich [erheit]⟩ Unbezweifelbarkeit, zu erraten, ⟨bevor⟩ als es ⟨mit dem Menschen, der ihn erwartete⟩ der Mensch, den er jetzt ⟨xxx⟩ treffen sollte, ihm sagen konnte. ⟨Viel[e]⟩ Lange Jahre erwartete er diesen Augenblick, den Augenblick, der

ihn — so dachte er — aus der Erstarrung eines auf Lüge aufgebauten Daseins erretten würde, und das Quälende dieser Erwartung steigerte sich nur noch die Selbsttortur, dass er den Tod des |:von ihm:| am reinsten geliebten Menschen wünschen musste, dass das Opfer ⟨xxx⟩ der ewigen Lüge, die [das] er gerade dieser Frau gebracht hat, ⟨gerade⟩ nicht nur sein inneres Leben ⟨zerfrass⟩, sondern auch ⟨sein⟩ das, was sie für ihn ⟨ge[wesen]⟩ sein konnte, zerfrass. Viele Jahre waren schon seitdem vergangen, |:dass diese Lüge in sein Leben eingetreten ist:| und die, die jetzt im Sterben lag oder schon gestorben war, schien damals noch frisch, fast gesund, nur ⟨der Schonung⟩ des ständigen Geschontseins bedürftig zu sein. ⟨Und damals ist die Frau gestorben die er geliebt⟩ ⟨und⟩ Damals geschah es, dass die Frau ⟨starb⟩, die einzige, die er geliebt hat |:unerwartet und unerklärlich:| ⟨gestorben ist⟩ starb. Sein ganzes Leben lang hatte er sich mit |:einer:| hochmütigen und systematischen Askese ⟨an den Schmerz⟩ für das Leiden ⟨als⟩, den Genossen und den Befruchter ⟨der⟩ seiner Seele erzogen — dies war aber etwas anderes. Nicht |:nur:|, weil die rasend niederfahrende Welle dieses plötzlichen Schmerzes das starrgefügte Gebäude seiner Lebensführung wegzuschwemmen drohte — ⟨er gab sich diesem Schmerz⟩ diesem Schmerz gab er sich ganz willenlos, nichts mehr erwartend, hoffend ⟨und⟩ oder fürchtend hin —; ⟨sondern weil auch⟩ |:⟨nicht nur⟩:| nicht weil das Unerklärliche dieses Todes (niemand wusste, ob er zufällig oder beabsichtigt war) ⟨sein⟩ für seinen Willen zur Klarheit ⟨und xx⟩ unüberwindlich blieb, sondern gerade weil ein lächerlicher Zufall ⟨, der⟩ ihm allein von allen Menschen das Geheimnis enthüllte: den Selbstmord, und seinen Freund als den Verursacher dieses Selbstmords. Trotz seines ewigen Misstrauens Menschen gegenüber hatte er ⟨x⟩ doch stets auf diese Freundschaft gerechnet, ja in ihr, gerade weil ⟨ihre Wurzeln⟩ sie festere Wurzeln als Gefühle oder Erlebnisse ⟨xxx⟩ zu haben schien, das einzig Sichere ⟨in dem⟩, das aus

diesem Zusammenbruch seines leben- /2/ digen Lebens übrigblieb, erblickt. Da kam dieser Beweis in seine Hand: nicht ⟨klar⟩ deutlich genug, um ⟨xx⟩ das Vergehen |:des Freundes:| und die Leiden der Toten ⟨aufzuhellen⟩ aufgehellt erscheinen zu lassen, doch klar genug, um es |:ihm:| für immer einzuprägen, dass hier ⟨eine Sünde⟩ ein Verbrechen begangen wurde. [:Und wenn der Beweis auch nicht eindeutig war: dass er an ihn glauben konnt[e] :] Und wenn seinem Verstand, in dem Unglauben der ersten Erschütterung, auch manches an dem „Beweis" zweifelhaft schien und er nur soviel wissen konnte, dass etwas derartiges geschah, so liess die Tatsache, dass er daran glauben konnte, alles Feste und Sichere in seinem Leben einstürzen: alles was er erlebt hatte, bekam zwei Seiten, war umwertbar, jedes Wort und jede Tat eine Lüge; oder, was noch ⟨sch[lechter]⟩ vernichtender war, die Möglichkeit einer Lüge, und nicht einmal als Chaos von Lügen konnte die Welt ⟨als⟩ nunmehr eindeutig empfunden werden. Und er sah ganz klar, was er zu tun hatte: alles abzuschneiden, was ihn mit seinem früheren Leben verband, nur für sich und in sich den Gehalt ⟨des⟩ seines Lebens suchen, aus Lebendigem ⟨xx,⟩ und Totem, ⟨und⟩ aus ⟨Kunst⟩ Selbstgeschaffenem und ⟨Da[rgebotenem]⟩ Von-aussen-dargebotenem einen einheitlichen Teppich webend, der zwischen seine tote Seele und das sinnlos gewordene Leben fallen sollte. Aber er wusste: die Frau ⟨xx⟩ dieses Mannes ⟨hätte⟩ würde zu Grunde gehen, wenn er seinen Entschluss ausführte. Sie hätte — das wusste |:er:| — sofort die Ursache seines ⟨Ha[sses]⟩ Bruches mit allem durchschaut, und ⟨xxx xx xxx⟩ bei ihrer Leidenschaftlichkeit und Krankheit es nie überlebt, das wahre Gesicht ⟨ihres⟩ dieses Mannes zu erblicken. ⟨Da⟩ Und er vermochte nicht, sie zu opfern. So hat er sich zur Komödie entschlossen, ⟨allen Gesten⟩ alle Gebärden der Freundschaft aufrechterhalten und ⟨nich[t]⟩ seinen Hass und seine völlige Desillusion hinter diesem Gestus |:völlig:| zu ⟨verdecken⟩ verbergen. Aber die

Lüge blieb nicht isoliert, konnte es nicht bleiben: sie zersetzte die Intensität des Hasses, denn die warmen Worte färbten auf Stimmungen ab und reiche und schöne Stunden wurden unvermeidlich zusammen erlebt; sie beschmutzte das Angedenken an die Tote, denn ⟨zu einer unfruchtbare[n] Wüste der sich parallelisierender Gefühle entstand blos[s] eines⟩ alles was er nunmehr erlebte, bezog sich auf sie und war doch öde und unfruchtbar, eine ⟨xxx⟩ Wüste aus sich gegenseitig abschwächenden und aufhebenden Gefühlen; sie liess ⟨x⟩ endlich das Gefühl, das sie hervorgebracht hat, |:⟨fast⟩ so gut wie:| erlöschen: ⟨er verachtete ⟨die Frau⟩ seine Freundin wegen ihrer Blindheit⟩ eine grosse |:und:| tiefe Aufrichtigkeit hatte ⟨sie⟩ ihn mit dieser Frau früher verbunden und er verachtete sie |:nun und zweifelte, ob das Frühere auch wirklich echt war:|, weil sie seine |:jetzigen:| Lügen nicht durchschauen konnte und zitterte zugleich vor jedem wirklich aufrichtigen Wort, das — durch seinen Abstand von dem, was er nicht tat und sprach — ihr unvermeidlich alles enthüllen musste. So verlebte er diese Jahre in der gespannten Unfruchtbarkeit eines Opfers, dessen Rauch ⟨xxx⟩ sich immer zur Erde niedersenkte und nie eine Blüte, wenn auch die ⟨des⟩ der quählendsten Marter, in seiner Seele zu treiben vermochte, lebte und alle seine Lebensenergie ballte sich um die Hoffnung, dass einmal |:doch:| der Tag kommen ⟨musste⟩ ⟨würde⟩ muss, wo er das Nessushemd dieser Lügen endlich von /3/ ⟨sich⟩ dem Leib seiner Seele reissen kann, um ⟨einmal |:nur:| noch frei zu atmen⟩, wenn er auch daran sterben sollte, einmal frei atmen zu können. Dieser Moment schien sich jetzt ⟨x⟩ zu nahen: das Gericht, das er über den Menschen, der ihrer aller Leben zerstört hat, ⟨halten wird⟩ zu halten hat. Er empfand, dass ⟨alles⟩ sich alles in ihm um dieses Centrum scharte und die ständige Qual, dass er diesen Tod herbeiwünschen musste, steigerte |:nur noch:| ⟨die in die⟩ seine kalte Intensität, ⟨die er⟩ und er erlebte sie nach der

inneren Erstarrung seiner letzten Jahre fast schmerzvoll-ekstatisch ⟨empfand⟩ ⟨erl[ebte]⟩.

An der Gartentür erwartete ihn sein Freund: „Du bist zu spät gekommen |:, Erwin:|", sagte er, seine Stimme und sein Körper schienen ein Weinen zu sein, wenn auch seine Augen tränenlos waren. Erwin erwiderte kein Wort, mit starrem Gesicht und gesenktem Augen folgte er ⟨de[m]⟩ ihm ⟨xx ins Totenzimmer⟩ zu der Toten. Lange sass er allein ⟨xx ihr xx⟩ in ihrem Zimmer⟨,⟩ — sein Freund hat sich lautlos entfernt und liess ihn mit der Toten allein — aber vergebens versuchte er ihren Tod⟨, der xxxx⟩ von sich und der Schicksalsstunde seines Lebens, die jetzt geschlagen hat, zu trennen und jenen Menschen wiederzufinden, für ⟨die dieses⟩ den er einst das Opfer, |:das er jetzt zurücknehmen wollte, :| gebracht hatte, alles war verstummt in ihm und nur die ⟨xxx⟩ Sprüche des Gerichts tönten in ihm, die aber mit einer Eindeutigkeit und alles andere ausschliessender Gespanntheit, dass er, sich kaum mehr als Menschen, sondern |:blos[s]:| als Sprachrohr dieser Gewalt empfindend, erhob und kalt und ⟨ruhig⟩ entschlossen den Balkon betrat, um das Gericht endlich abzuhalten.

Sobald ⟨er den Balkon betrat⟩ seine Schritte hörbar wurden, erhob sich der andere, ⟨kam⟩ ⟨ging ihm einige Schritte entgegen⟩ wollte auf ihm [ihn] ⟨|:gehen:|⟩ zueilen und begann auf weicher, mitleidvoller Weise zu sprechen: Ich weiss, was Du jetzt empfindest, Du... — Weisst Du es wirklich ⟨? Er⟩, Paul? unterbrach ihn Erwin hart und drohend. ⟨Gesicht und⟩ Paul blieb stehen. Sein Gesicht und seine Haltung ⟨waren⟩ veränderten ⟨sich so unvermittelt⟩ blitzschnell ihren Ausdruck, das Weinen schien, wie von ihm herabgeglitten zu sein, sein weiches Gesicht ⟨blähte⟩ wurde finster und hasserfüllt, seine milden Kinderaugen blickten höhnisch und verachtungsvoll auf Erwin und selbst die Fahrigkeit seiner grossen Bewegungen ⟨war⟩ ⟨wurde⟩ ⟨von einer dem Umschlag⟩ erstarrte in dieser gespannten Ruhe.

Der Umschlag war so vehement und unvermittelt, dass er ⟨x⟩ |:selbst:| dem [den] auf alles gefassten Erwin ⟨xxxx⟩ ⟨einen Schlag versetzte⟩ erschütterte. Das seit vielen Jahren ständig auf seinen Lippen schwebende, stets innerlich vor sich hergesagte, tausendmal vorbereitete Wort: „Mörder" konnte er nur leise und fast zögernd aussprechen. ⟨Doch gleich darauf⟩ Paul blickte ihn höhnisch und ohne die geringste Überraschung oder |:gar:| Erschütterung an, ⟨worauf er gleich wieder⟩ und dieser Blick gab ihm gleich wieder die Fassung zurück.

— Es ⟨ist gut⟩ freut mich", fing er in hartem und feindselig-sachlichem Ton zu sprechen an, „dass Dein ⟨schlechtes⟩ Gewissen ⟨Dir gleich gesagt hat⟩ Dich so schnell erraten liess, was ich Dir zu sagen habe"

— Meine Kenntnis Deines Characters, nicht mein Gewissen", unterbrach ihn |:Paul:| kalt und höhnend

/4/ „Wie Du meinst. Entschuldige, wenn ich Dich wieder einmal überschätzt habe — es ⟨ges[chiet]⟩ wird nie wieder geschehen. Was Dein Gewissen Dir zu sagen hat, ⟨ist Deine |:eige[ne]:| Sache und geht mich nichts an⟩ mache mit Dir allein ab. Ich bin nicht gekommen, um Dir eine Beichte abzunehmen, sondern um ⟨xx⟩ das Gericht über Dich abzuhalten"

— „Sprich!"//

FÜGGELÉK

NAPLÓSZERŰ FÖLJEGYZÉSEK, LEVÉLTERVEZETEK

[A.] *[Naplószerű följegyzések]*

[a.] *[Középméretű jegyzettömb-lap mindkét oldalán]*

csüt máj 28 Indulás. Este: Karszton beszélgetés. Éjjel a hajón. 2 percz egyedül. A versek.

pént máj 29 ⟨A⟩ Megérkezés Velenczébe. — Bologna.

szombat máj 30 Megérkezés Firenzébe. — Két percz a vonaton. Czélzás a Vedres dologra. — Este: összetörés Leó előtt.

vasárnap máj 31 S. Lorenzo. S. Marco. — délután Fiesole.

hétfő junius 1 Riccardi. S. Appolonia. Pazzi kápolna. — Irma megveszi azt a könyvet — Este Settignano. Leó hazamegy előbb. Együtt. — Egész nap muzsika: furcsán a „Youth and art" melódiája vígan, harsogóan.

kedd junius 2 Uffizi. Este Settignano. Haza Leóval. Beszélgetés Irma talentumáról stb.

szerda junius 3 Bargello. Carmine. Vacsora a lányokkal. Két szép percz, mikor átmegyünk a Ponte vecchión. — Az utánzásról.

csütörtök jun 4 S. Maria Novella. ⟨x⟩ Keresztelő. Akadémia. — Settignano. Elkísérnek egy darabon. Elmondom a kisiklás theoriát Irmának.

péntek jun 5 S. Croce. Pitti — Settigna. Fête champêtre. Az este.

szombat jun 6 S. Croce és S. Lorenzo Irmával. Képeket veszünk. Bargello egyedül. Este egy csók a sötétben.
vasárnap jun 7 S. Maria Novella. Délután Fülep. Csúnya este.
hétfő jun 8 Ravennába. — Az este
kedd jun 9 Ravennába. — Az este
szerda jun 10 Hazafelé. Elválás Mestrében.
csüt jun 11 Megérkezés. Délben telephon.
péntek jun 12 délután Svábhegy. Leóval együtt
szombat jun 13 délelőtt műterem.
vasárnap jun 14 délelőtt Svábhegy. Séta P. Károlyékkal
kedd jun 16 délelőtt Svábhegy.
szerda jun 17 délelőtt találkozás. Veszekedés.
szombat jun 20 délelőtt Svábhegy
hétfő jun 22 egész nap Svábhegy
kedd jun 23 Szabó Ervinnel. Emy
szerda jun 24 délelőtt műterem
szombat jun 27 délelőtt műterem
vasárnap jun 28 Svábhegy
kedd jun 30 délelőtt. délután lakás. Búcsú

[b.] *[Ugyanolyan lap leszakított felén]*

1907 március 30 — szombat
1907 deczember 10 — kedd
1907 deczember 27 — péntek
1908 január 1 — szerda — levél
1908 június 5 — péntek
1908 június 31 — kedd
1908 október 28 — szerda levél
1908 november 4 — szerda ⟨levél⟩
1908 november 18 — szerda
1908 deczember 6 — vasárnap
1909 deczember 5 — vasárnap
1910 márczius 23 szerda levél

[c.] *[A Kassner-tanulmány kéziratának első sora fölött]*

Felolvastam ebből Irmának 1908. június 28-án a Svábhegyen. Kétszer láttam őt csak azután.

[d.] *[Füzetlap leszakított felén]*

Az én nem egész voltom.
Skrupulusok: (házasság lehetetlen volta)
„ : hiúság: félelem a kiábrándulástól
„ : sajnálat: „ „
„ : be voltam rendezkedve a rosszul érzésre.
félelem, a boldogság puhító hatása; félelem attól, hogy nem bírok majd eligazodni egy szélesebb alapú életben

Megtaláltam 1909 január 15.

Írva valószínűleg július 1—3

*

[B.] *[Levéltervezetek Seidler Irmához]*

[a.] *[2 db. középméretű jegyzettömb-lap mindkét oldalán]*

/I/ Ki tudná elszámolni, hányadik írás ez, a mi magához van intézve utolsó, véglegesen utolsó búcsúul (maga nem akart tőlem elbúcsúzni — ne haragudjék, hogy nekem mégis kell egy búcsú, ha visszhangtalan is). Ne haragudjék, hogy bár én megszűntem — ha valaha voltam valami? — valamit jelenteni a maga életében, ne haragudjék, hogy maga mégis az én életem egyetlen tartalma. — És mégse írnék magának. Ha volna energia bennem az életre, ⟨x⟩ soha nem hallana rólam semmit, vinném tovább ezt az én üres, nyomorult életemet, és

hogy hogyan bírom elviselni, mit érdekelheti ez magát, és nem is érdekli, és én nem is kívánom, hogy érdekelje. Most kell írnom, most, amikor maga ezeket a sorokat a halálom hírével együtt fogja csak megkapni; kell, mert — talán — annyi mégis voltam magának és annyi mégis megmaradt az együtt átélt órák emlékeként, hogy nem egészen közönyös magának, miért dobtam el magamtól egy életet, a melyet mindenki becsesnek tartott, a melynek — nem is vérmes reményekkel — biztosan elvárható eredményeit én is igen értékeseknek tudom. Talán túlzott hiúság tőlem és a magam értékének rettenetes túlbecsülése — és ha ez, bocsásson meg érte egy gyönge, beteg és széttépett embernek — néha azt hiszem, ha arra gondolok, a mit most még csak tervezek, hogy maga, ha mástól tudja meg és a motívumok nélkül (mert képzelheti, hogy nem fogja ezt tudni senki!), hogy talán — a maga nagy és szép jóságában — szemrehányásokat fog tenni magának, azt fogja gondolni talán, hogy oka annak, a mi megtörtént, hogy ha valamit másképpen tett volna, talán meg lehetett volna engem menteni, hogy... szóval (mondom, lehet, hogy rettentő ⟨xx⟩ túlbecsülése magamnak és annak, a mit én magának valaha jelenthettem) szóval ezt nem akarom. És ezért kénytelen vagyok, a mennyire erre képes leszek, elmondani magának, miért nem bírom ezt az életet tovább. — Rövid leszek: egy kis, alig felcsillanó tavasz után, több mint egy évvel azelőtt, hogy magát először láttam, megint elkezdődött nálam a „jégkorszak", a teljes elhagyatottság, az életből és minden emberi közösségből való teljes kikapcsoltság (nem merem feltételezni, hogy még emlékszik a részletekre, a Micitől való eltávolodásra, a Lacitól való elhidegülésre és még másokra). Megnyugodtam már. Dolgoztam. És a munkám olyannak látszott, hogy hihettem, lesz belőlem talán valami (bár hozzá kell tennem, hogy / abban a pillanatban, a mikor ezt írom, sokkal nagyobb a véleményem a „tehetségem"-ről, mint akkor volt). Megkezdtem szokni ezt az állapotot. És — talán ez tartotta bennem a lelket — be nem

vallottan volt bennem remény arra, hogy hátha, valamikor, mégis lesz egy ember, a ki megért, a ki szeret, a kinek én élettartalom lehetek, hogy talán valamikor mégis lesz értelme az én életemnek is. Mondom, ezt soha nem mertem bevallani magamnak, de mégis hittem, vagy legalább is nem tartottam kizárt dolognak. És akkor megláttam magát. És ezerszeresen beteljesedett minden, a mit remélni sohasem mertem volna. Minden régi közösség értékét vesztette emlékemben, mert éreztem, hogy az hazugság volt, ez az igazi csak. (Bocsásson meg, ha talán nagyon túlbecsülöm azt, a mi én magának voltam. Erről ma nem tudok semmit, és nem akarok gondolkodni rajta. Valami voltam, azt hiszem, mégis.) És más ember ⟨va[gyok]⟩ lett belőlem. Jó ember. Értékek lettek a mások életei a számomra. Maga nem is tudja, mennyi emberrel változott meg mindenem; hány embernek, hány dolognak segítettem akkor, csak azért, mert maga meghozta nekem az életet és az az élet — a sokáig elnyomott élet — meg akart nyilvánulni mindenütt. De az olyan ifjúságot, mint az enyém, nem lehet elfelejteni, és én mindig kételkedtem abban, igaz lehet-e ennyi szépség, enyém lehet-e ennyi szépség és gazdagság, szabad-e nekem egy ilyen életbe belépnem? Maga sokáig azt felelte nekem — emlékezzék, az első firenzei estén erre felelt maga igennel, arra, hogy én elmondtam, hogy az én kezeimből kisiklik minden, hogy én nem tudok senkinek mélyen és igazán sok lenni, hogy arra felelt maga azzal a kérdéssel, hogy hiszem-e, hogy ez most is így van? Én hinni akartam magának — az élet rámczáfolt. Maga meg akart engem menteni — köszönöm, megtört, hálás szívvel és sírásoktól gyönge szemekkel és rekedt hangon köszönöm. Maga meg akart menteni engem, de engem nem lehet megmenteni. Becsületesség és lelkiismeretesség volt tőlem, hogy mindig feltártam azt, ami még köztünk volt, bár azért tettem, mert azt hittem, hogy ezen az úton fogom megsemmisíteni az én ilyen oldalaimat, hogy ezek csak utolsó vergődései a múltnak és itt a jövő útban van — első jelei már látszanak, és

akkor maga megmentett engem, és én talán meg bírom hálálni magának, hogy megmentett engem. /II/ Lehetetlenre vállalkozott, és belátta ezt ugy-e, azaz beláttatta magával az élet, a ki szereti az élni-tudókat és gyűlöli az olyanokat, mint én vagyok (azaz, mire maga ezt olvassa: voltam). Ezért nem kötöttem le magát soha én hozzám, mert be akartam várni, a míg olyan ember lesz belőlem, a ki megérdemli magát — nem lehetett megvárni, mert én nem leszek ilyen ember soha.

Olyan közel nem volt hozzám ember soha, mint maga, és nem látom lehetőségét annak, hogy valaha bárki ilyen közel jöhessen még egyszer, és bebizonyosodott, hogy én nem lehetek soha senkinek semmi, hogy az én legnagyobb szeretetem, ha olyan nagy is, hogy lángba borítja és porig égeti az én szegény életemet — hogy ez a szeretet sem lehet elég, hogy ez a szeretet sem ér semmit. — Azon a firenzei péntek estén (június 5ike volt) tettem fel egész határozottsággal az életem kérdését: kell-e hogy az én kezeimből kicsússzék mindenki abban a pillanatban, a mikor nem az intellectus áll szemben az intellectussal, de az ember az emberrel? És az október 28ika (akkor kaptam meg a levelét) azt felelte: igen, ennek így kell lenni. Te ilyen vagy! Viseld el ezt a te életedet! És ezt az életet én nem bírom elviselni. Önmagában összeomlott minden, a mit maga épített. Megszűnt minden jóság, csírájával együtt kipusztult belőlem. Rossz lettem, hideg, czinikus, rosszindulatú. Intellectualis mámorok jöttek. A könyvek, a gondolatok ópiumként hatottak rám. Jött egy pár hét, a mikor gazdagabb voltam (intellectualisan) mint valaha életemben, a mikor rajokban jöttek a nagy, erős, sokat átfogó gondolatok. És akkor jött egy este, mikor eltűnt a mámor, és azt éreztem, hogy minden gondolatomnak csak az adott életértéket, hogy maga meghallgatta, hogy maga szerette, mint megnyilvánulását valaminek, a mit talán én magam sem ismertem, és hiábavaló minden most már, ha nincsen, a ki szeresse őket. És ritkábbak lettek a mámorok és gyakrabbak a

letörtség zokogásai. És az életem csak azokban a pillanatokban volt elviselhető, a mikor / mámorító hirtelenséggel nyíltak meg előttem új perspectívák; de csúcspontokon élni nem lehet és — mert a rendes munkára, a mesteremberi, szürke és unalmas munkára képtelen vagyok már — mindinkább ritkák lesznek ezek a pillanatok. De ha millió volna is — nekem nem lenne elég. Hidegen megállapítom, hogy nagyon tehetséges vagyok, nekem az ⟨x⟩ nem elég, nekem, a kinek maga távolról megmutatta, hogy van más is, és a kinek az élet megmutatta, hogy ebben neki része nem lehet soha.

Ezért fogok most meghalni, és ezért írtam olyan sokat magamról (bocsásson meg érte kérem, az emlékemnek), hogy világosan érezze: bár a magával való találkozás tette biztossá számomra, hogy vége az életemnek (emlékszik talán, hogy beszéltem régi haláltervekről magának), magának semmi része nincs abban. Mit tehet maga arról, hogy egy — magának epizodikus — találkozás annyira ⟨xx⟩ belenőtt az én életembe, hogy közönyös utczasarkokon ⟨nem⟩ alig bírom megállni, hogy hangosan ne sírjak, mert — akkor — közönyös szavak emléke cseng bennem; hogy a legnagyobb gondolatoknak nagy tudósoktól várható elismerése értéktelenné vált nekem, mert maga nem fog mosolyogni és rám nézni, ha elmondom magának. Maga nem tehet erről semmit, és ne gondoljon többet énrám, és ne haragudjék, hogy ezeket elmondtam. Olyan megnyugvás írni magának (beszélni képzelni magával), hogy ez az írás eltolta máról a halál napját. Eltolni végleg persze nem bírja soha. — Mindennek én vagyok az oka, vagy az a mi engem ilyenné teremtett: boldogságra éhezőnek, a boldogság nélkül élni képtelennek, és mégis képtelennek a boldogságra.

Isten vele. Bár ⟨meg⟩ elbuktam abba, hogy láttam magát, boldog vagyok, hogy megláthattam, és szavakkal ki nem fejezhető intensitással köszönöm magának, a mit adott

nekem, és kívánom, hogy olyan legyen az élete, olyan intensiven szép és nagy és boldog, a milyent érdemel, a milyet én reméltem, a milyet — egy pár pillanatban — adott nekem.

[b.] *[Ugyanígy, ceruzával. A fogalmazvány előtt kb. 5—6 sor erősen áthúzva]*

Kedves Irma,

bocsásson meg, tisztelt nagyságos asszonyom, hogy írok és hogy a maga régi nevét írtam kezdetnek, amire jól tudom, hogy nincsen semmi jogom. De ez a levél nem is önnek szól, de Seidler Irmának, valakinek, akinek meg kellett kapnia azt a könyvet, amit ez a levél elkísér, valakinek, aki azt írta nekem utoljára még, hogy ⟨ha⟩ a távolból nézni fogja minden lépésemet. Én nem éltem vissza azzal [a] felhatalmazással, amit abból kiolvasni lehetett, és nem hiszem, hogy Ön gondolt volna erre — nem is lett volna annak semmi értelme. Ön olyan utakon jár, amelyeket látni énnekem nincs jogom és lehetőségem, én olyanokon, amik Önt nem érdeklik, nem érdekelhetik, amik teljesen közönyösek kell, hogy legyenek Ön előtt.

Miért van akkor mégis, hogy elküldöm Önnek ezt a könyvet, hogy — én, a leggőgösebb ember a földön! — kiteszem magamat Ön előtt a tolakodás látszatának? Nem tudom, de úgy érzem, hogy nem lenne nyugalmam, ha ennek a könyvnek egy példánya nem lenne Seidler Irmánál, még ha tudom is, hogy nincsen már Seidler Irma; ha tudom is, hogy Réthy Károlyné szeme idegenül néz végig a borítékon és nem fogja elolvasni ezt a könyvet soha. És ne is olvassa el; — ⟨minek⟩ mire való volna ez neki?

Magamért teszem, hogy írok Önnek, nagyságos asszonyom. Amikor ennek a könyvnek első vázlata elkészült — akkor láttam meg Önt először, és ami ⟨xx⟩ homályos vágyként öntudatlanul lappangott bennem akkor, azt az Ön szavai és az Önnel való találkozások tették tudatossá. Az Ön műve az, ami itt létrejött, ha idegen is Önnek mindaz amit itt

leírva talál (ha |:mégis:| elolvasná), ha régen eltűnt is már Ön az én szemeim köréből, mikor az első szavát leírtam.

Ezzel a könyvvel búcsúzom a fiatalságomtól és olyan utaknak indulok neki, amikről sejtelme sem volt annak a gyereknek, akit Ön ismert valamikor. De nem adhatom ki a kezemből azt az írást, ami a fiatalkorom munkáját (és így életét) összefoglalja, anélkül, hogy mélyen megindultan, hálás meghatottsággal köszönetet ne mondjak Önnek mindenért. Köszönöm Önnek, hogy megjelent egy pillanatra az életemben és köszönöm Önnek hogy eltávozott. Köszönöm Önnek azokat az ujjongó örömöket, amiket a közeledése hozott és köszönöm azokat a fájdalmakat, amik majdnem elpusztították ezt az életet: köszönöm, mert nélkülük nem tudnék továbbmenni: jók voltak; kellettek. És most, hogy — nehéz szívvel — búcsút mondtam |:már:| nekik végleg, hogy ⟨elszakadt⟩ elszakad minden, ami emlékeztetne rájuk — egyet kérek ⟨Öntől⟩ magától, kedves Irma ⟨, — ne⟩ (ne haragudjék, kérem, ⟨megint⟩ most sem: Réthynétől ezt nem kérhetem). Egyet kérek: ha nem felejtette még el teljesen azt, hogy én is voltam egyszer a világon, kérem nagyon, ⟨xx xx⟩ ne keserűséggel gondoljon a rossz órákra, amiket okoztam magának — félek, majdnem csupa ilyet hoztam — de gondoljon arra, hogy ezek is ⟨kellettek⟩ utak voltak a maga későbbi boldogsága felé, és minden keserűség, és minden, ami belőle nőtt, én ⟨nekem⟩ rajtam ezerszer mélyebb sebeket ütött. Ne keserűséggel gondoljon rám Irma, ha még néha az eszébe jutok, ez az egyetlen, amit kérek, most, hogy az utolsó ⟨levelet ír[om]⟩ üzenetet küldöm magának életemben. ⟨Az az ember⟩ Azt az embert, aki én most vagyok, nem ismerte Ön soha, és nem is fogja ismerni soha. De felszálltak régmúlt idők emlékei most, hogy búcsúzom attól a fiútól, aki ezt a könyvet írni kezdte, és el akartam utoljára búcsúzni Seidler Irmától, akinek ő ezt a könyvet köszönheti, akinek köszöni, hogy ember lett belőle, akinek köszöni, hogy egyszer ⟨a nap is

sütött⟩ az ő útjain is sütött a nap, akinek mindent köszön, mindent.
Ezt az üdvözletet ⟨küldi⟩ küldöm Önnek, nagyságos asszonyom: egy rég elfeledett, egy régi emlékének [emléknek].

[c.] *[Nagy ív vonalas papír mindkét oldalán]*

Igen tisztelt nagyságos asszonyom! Bocsánatot kell kérnem Öntől, ⟨hogy⟩ alkalmatlankodásomért — de egy hibát már elkövettem, és ezt, ha jóvátenni nem is, kimagyarázni csak egy másik segítségével lehet. Ön azt írta ugyan nekem utolsó levelében „hogy a távolból figyelemmel fogja kísérni minden lépésemet" és ez elég ⟨ok⟩ felhatalmazás ⟨vo[lna]⟩ lehetne számomra, hogy eddigi életem legfontosabb művét Önnek elküldjem. De én nagyon jól tudom, hogy az a mondat kedves és finom udvariasság volt csupán, egy bizonyos emberrel szemben, és így nem hatalmazhatja azt fel egyáltalában semmire. A közvetlen ok, hogy írok, ez: ez a könyv, mint talán emlékszik, az én egész eddigi életemnek tudományos összefoglalása, lezárása úgynevezett fiatalkoromnak, és midőn, kiadván kezemből, búcsúzom ettől, magammal szemben való kötelességemnek éreztem ⟨mindenkit⟩ mindenkinek egy kézfogással megköszönni, amivel neki tartoztam.Ezt tettem a könyvem bevezetésében és mivel Önnel |:szemben:|, tisztelt nagyságos asszonyom, igen sok és nagy az ilyen tartozásom, az Ön neve is ⟨od[a]⟩ ott van azok közt, akiknek köszönetet mondok. És azért küldöm el Önnek a könyvvel és egy pár szó magyarázattal, mert félek, hogy kellemetlen Önnek ez a dolog, mert tudom, hogy még kellemetlenebb lenne, ha mástól tudná meg, és biztosan tudom, hogy akkor még jobban félreértette |:volna:| minden motívumomat, mint most tenni fogja.

Magam miatt teszem, hogy írok Önnek, nagyságos asszonyom, a hogy a magam kedvéért íródott az a köszönet. Önnek

nem kell és nem kellhet sem az én köszönetem, sem a hálám, sem a szeretetem, és csak azért írok most, mert magamnak kell az a tudat — messzi ⟨jövők⟩ jövő számára — hogy ezt elmondtam egyszer. Tehát, amit ott nem lehetett elmondani, elmondom itt: az a pár hónap, ⟨amelyben⟩ amelyekben az a szerencse ért, hogy Önt ismerhettem és az Ön közelében lehettem, oly végtelenül sok és sokat adó és sokat jelentő volt nekem, hogy biztosan tudom, nem lennék nélküle az, ami vagyok, de szegényebb és kevesebb mindenesetre. Akkor azt hittem, hogy az Önnek is jelent valamit — ma nem már. ⟨Tud[om]⟩ Tisztán látom már, hogy nem lehettem Önnek soha több, mint egy véletlen konstellatió, egy elég kellemes kitöltése az Ön rekonvalescentiája utolsó periódusának. Ön Pestre került, és nem volt még elég egészséges ahhoz, hogy dolgozhassék, és ⟨sok⟩ más is hiányzott még az életében, ami kellett, és ami most megvan, és arról volt szó, hogy egy kellemetlen átmeneti időt ⟨minél⟩ lehető kelemesen lehessen eltölteni. És akkor, sok kellemetlenül okos és bután kellemetlen pesti ember között, ott voltam én, és Ön ⟨xx⟩ úgy találta bizonyára, hogy okosabb, mulatságosabb, finomabb és főleg kultúrásabb vagyok, mint ők, és nem is unalmas velem beszélgetni — addig, amíg komolyabb dolgok nem jönnek. ⟨De⟩ Hogy ezek a beszélgetések az én „életem" legfőbb tartalmaivá lettek, hogy nem álmodott örömöket és gazdagságokat nyertem belőlük — ez az én szerencsém, vagy szerencsétlenségem, ⟨Ön erről⟩ Önt ez igazán nem kötelezheti velem [szemben] semmire, csak engem, hogy a legőszintébb és legmelegebb hála és a legmélyebb szeretet hangján köszönjem meg Önnek azt, amit értem tett, mindazt, ami nekem volt, amit belőlem csinált.

Még egyet köszönök Önnek, nagyságos asszonyom, és ezt meg kell még köszönnöm Önnek ma. Én, amíg nem volt szerencsém Önt ismerni, tudni véltem, de hinni nem akartam és nem mertem még, hogy engem egész életberendezésem

módja eleve kizár minden emberi közösségből, megszünteti rám nézve annak lehetőségét, hogy valaha egy embernek is valamit jelentsek. Ön egy gyenge ⟨pillanatban⟩ pillanatában azt mondta, hogy nincsen igazam, és én, mert még emberhez nem éreztem magamat annyira tartozónak, elég gyenge voltam elhinni. A tények ráczáfoltak erre, és most nem csak tudom, de rendületlenül hiszem |:is:|, hogy így van, és nagyon jól van így (nem hogy így van, de, hogy ha már így van, hogy tisztába jöttem magammal) és ezt is Önnek köszönöm, és hálásan köszönöm is Önnek most.

Ezt Ön most félre fogja érteni — az egészen bizonyos, de ez elkerülhetetlen, és ⟨azt⟩ úgy érzem ma, nagyon jó Önnek, hogy ezt a lelki állapotomat nem fogja megérteni tudni soha, amint hogy — ugye nem is fontos dolog a megértés egyáltalában? Nem tudom itt ⟨kimagyarázni⟩ röviden kimagyarázni (úgy hogy ne lásson |:semmi:| iróniát, ott, ahol nincsen irónia, és értékelést, ott, ahol |:az:| nincsen)! Vannak emberek, akik megértenek és nem élnek, és vannak akik élnek és nem értenek. És az első fajta ember nem juthat el tényleg a másodikhoz, bár megérti, és a második nem érthet soha semmit, de az rá nézve nem is lehet fontos, mert szereti vagy gyűlöli, bírja vagy bírni fogja, és a megértés kategóriája nem létezik a számára. Ön, nagyságos asszonyom, ezt nem fogja érteni, és, mert nagyon intensiven kívánom Önnek a boldogságot, örülök is, hogy nem érti, és csak azért mondtam el, mert nekem fontos, hogy ezt egyszer elmondtam légyen Önnek, és ⟨hogy⟩ mert talán megérzi belőle |:változatlan:| szeretetemet és hálámat ⟨Önnel szemben⟩ Ön iránt, tiszteletemet azzal szemben, ami az Ön speciális egyéniségének lényege, és azt, hogy semminemű megértésére az én lelkiállapotomnak az Ön részéről nem számítok. A magam ⟨xxx⟩ szükségletéből írtam — Önnek nem kellhet már semmi éntőlem.
Intensiv erővel kíván Önnek minden szépet és jót
tisztelő barátja

Dr. Lukács György

[d.] *[Nagy ív vonalas papír leszakított felének mindkét oldalán]*

Kedves Irma, csak egy olyan embernek, mint maga, lehet ezt a levelet megírni. De magával szemben persze sértés lenne: habozni megírásával és elküldésével. — Amikor utóljára írtam, haboztam az írással, pedig kevesebbről volt szó akkor, mint most van. De akkor maga éveken át nem hallott semmit rólam — legfeljebb ha ⟨ostoba asszonyok ostoba fecsegéseit⟩ ostoba fecsegéseket — és azóta olvasta a könyvemet! Ha elolvasta, ha igazán elolvasta, akkor majdnem felesleges ez a levél. Mert akkor maga mindent tud rólam: az életem legjobb részét — többet, mint a mit |: másképen :| elmondani tudnék. Akkor megint tudja, hogy azok |: az írások :| nem az „irodalom" kedvéért íródtak — hanem ⟨azért⟩ mert ⟨nem⟩ én nem tudok verseket írni. És akkor tudja azt is — úgy-e tudja? — kitől kaptam ezeket a hangokat. Kinek az ⟨alakját⟩ alakja — előttem folyton változó ⟨alakját⟩ alakja — ⟨igyekezett [?]⟩ körül csoportosult ott minden kérdés; ki az, a kit az ajánlás kétértelműen sokfelé mutató álarcza takar — És akkor talán nem is kell kimondani a kérésemet: meg fognak jelenni németül ezek az írások (két régen tervezettel, most megírottal kiegészítve) — engedje meg, hogy visszaadjam őket annak, a kitől kaptam őket: engedje meg, hogy magának ajánljam ezt a könyvet. Így...

A magyarral is ez volt már a szándékom. De nem lehetett. Akkor annyi magyarázat kellett volna, hogy azt akkor igazán megértse ⟨, hogy lemondtam róla.⟩! Lemondtam hát róla. De maga azóta olvasta ezt a könyvet, és most meg fogja érteni. Meg kell értenie. Hogy a magáé ez a könyv, azon nem változtat semmit, hogy teljesíti vagy megtagadja a kérésemet. ⟨Annak köszön[heti]⟩ Azért íródott meg, mert maga megjelent az életemben, és megint eltávozott belőle. Annak az időnek, a mit ⟨másoknál⟩ fiatalkornak ⟨nevezném⟩ szoktak nevezni, ⟨énnálam⟩ az én számomra ez volt a tartalma. És

ami ⟨szépet⟩ értéket belőle meríteni tudtam, az mind benne van ebben a könyvben ⟨.És most, hogy⟩ ⟨,ezért a magáé ez a könyv, akár megengedi az ajánlást, akár nem⟩. A többi elmúlt és mintha sohase lett volna. Ezt maga adta — nem szabad visszaadnom magának? / ⟨De énnekem⟩ És most, hogy olyan utak felé indulok el, ⟨aminek⟩ amelyeknek még ⟨gyökerei⟩ kezdetei sem voltak láthatók számomra abban az időben — most eldöntően fontos emberi kötelességemnek érzem magammal szemben nyíltnak és egyenesnek lenni: ⟨És⟩ azt a zászlót tűzni ki ⟨váramra⟩, amellyel csatáimat vívtam.

|: ⟨A magam⟩ Elsősorban a magam fejlődésével szemben való becsületesség és kötelességtudás parancsolja, hogy ezt tegyem. Ha annak, amit most csinálni akarok, alig is voltak még tudományos gyökerei (bocsásson meg a kifejezésért) a mi időnkben — *hogy* ide eljutottam, azt csak ennek az időnek köszönhetem. ⟨Filozófiát⟩ Amit én csinálni akarok, azt csak egyedül lehet |:meg:|csinálni, és az egyedülvalóságot csak a legmélyebb hovátartozás[-]érzések által és után lehet megszerezni. Aki nem tudja, hogy mi ⟨lehetett⟩ lehet neki egy ember |:, mi lehet egy ember a másiknak:| — az csak magára hagyatva lehet, de sohasem szilárd, |:immár:| vágyódástalan, tudománynak termett egyedülvalóságban. ⟨Az⟩ Csak az, aki ezt átélte, mehet el gőgös-nyugodtan az ember kis közösségei mellett, és hárítja el egy pillantásával a kínálkozó, hazug közösséglehetőségeket: aki tudja, hogy mi lehetne egy közösség — és aki tudja, hogy ez lehetetlen. Lehetetlen, mert az ő igazi értékei nem tűrnek hazugságot, ⟨csak hazugság árán⟩ mert nincsen is közösség, csak hazugság árán. ⟨De xxxx⟩ De az „életben" jó a hazugság és termést hozó; csak kevés ember van, akit megmérgezne az ő levegője (amiért ott szebb néven szólítják ezt a hazugságot). ⟨De vannak⟩ Üresség vagy hazugság lett volna az életem, ha nem találkozom magával. ⟨Magától kaptam azt a levegőt, azt az

állapot[ot], ami életlehetőséget ad〉 〈Ez az állapot〉 〈Ez a levegő, ez az állapot ad nekem lehetőségeket〉 Ezt a levegőt, ezt az állapotot, ami nekem lehetőségeket ad a jövő számára, 〈és ezt is〉 maga adta meg nekem: a gazdagságot és a szegénységet, a közösséget és az egyedüllétet, az életet és a halált. A többi árnyék volt és árnyék 〈lesz: xxxxx xxxxxxx〉 marad. :|

Hogy az, ami nekem ennyi volt, magának csak sokkal-sokkal episodikusabb lehetett — mit változtat ez most a dolgon? 〈Magát〉 A maga életéből csak nem vehet el valamit, ha hatásai sokkalta nagyobbak voltak is, mint hitte, akarta és tudta! Ha — talán véletlen — mozdulatai megváltottak valakit, embert csináltak 〈valakiből〉 belőle. 〈Mert〉 De nem folytatom. 〈xx〉 Nem magamról akartam beszélni |:(nem is tudnék — most legalább még semmi esetre):| csak a kérésemről. |: — Pedig volna egy másik, egy teljesen személyes 〈oka is〉 〈, ha nem is csa[k]〉, ha már nem is csak rám tartozó oka is ennek a kérésnek. Úgy érzem, itt az ideje, hogy azután a nagy üdv után (ami legalább nekem nagy volt) baráti kézfogással váljunk el egymástól; „szeretettel, áldva", mint maga írta egyszer. Én erre mindig készen voltam. Talán a maga számára is megjött már ennek az ideje! Ilyen kézfogásként szeretném ezt a könyvet a maga kezeibe tenni, ilyen kézfogásként remélem, hogy maga fogadni fogja. :|

Maga most is |:azt:| fogja tenni, amit tennie kell. És helyes lesz, amit akarni fog. És 〈mindenképen〉 feltétlenül megnyugszom benne. Belenyugszom, ha 〈fáj is〉 olyan is, ami fáj nekem 〈és〉, — ha nem változtat is — épen a maga számára — a dolog lényegén semmit. Mert ez a könyv 〈akkor is〉 mindenképen a magáé 〈.Nem〉; nem dobhatja |:már:| el magától, ha nem teljesíti is kérésemet.

Kezeit csókolja mindig igaz barátja

Lukács György

[a.] Berlin W. 50 Passauerstrasse,
22. III. 1911.

Kedves Irma,

csak egy olyan embernek, mint amilyen maga, lehet ezt a levelet megírni. De magával szemben persze sértés lenne: habozni megírásával és elküldésével. Amikor utoljára írtam — igaz — haboztam az írással, pedig akkor kevesebbről volt szó, mint most van. De akkor maga éveken át nem hallott semmit rólam — legfeljebb ha ostoba és informálatlan fecsegéseket — és azóta olvasta a könyvemet! Ha elolvasta, ha igazán elolvasta, akkor majdnem felesleges ez a levél. Mert akkor maga úgyis mindent tud rólam: az életem legjobb részét; többet és jobbat, mint amit másképen elmondani tudnék. Akkor tudja azt is — ugy-e tudja? — kitől kaptam a nekem megadott hangokat. Kinek az alakja, előttem folyton változó alakja körül csoportosul ott minden kérdés: ki az, akit az ajánlás kétértelműen sokfelé mutató álarcza takar. Tudja — ismét — hogy miért íródtak ezek az írások: mert én nem tudok verseket írni; és tudja — ismét — azt is, hogy kinek szólnak ez[ek] a „versek", és ki szólaltatta meg őket bennem. Akkor talán ki sem kell mondanom a kérésemet: meg fognak jelenni ezek az írások németül (két régen tervezettel, nemrég megírottal kiegészítve) — engedje meg, hogy visszaadjam őket annak, akitől kaptam őket, engedje meg, hogy magának ajánl[j]am ezt a könyvet; hogy ezt írhassam az első lapjára:

„Irma von Réthy-Seidler, in dankbarer Erinnerung"

A magyar könyvvel is ez volt már a szándékom. De nem lehetett. Ahhoz akkor annyi, és oly nehezen elmondható, oly könnyen félreérthető magyarázat kellett volna! De maga

azóta olvasta ezt a könyvet és most meg fog érteni mindent. Meg kell értenie! Hogy a magáé ez a könyv, azon nem változtat még az sem semmit, ha megtagadná is a kérésemet. Azért íródott, mert maga megjelent az életemben és megint eltávozott belőle. Annak az időnek, amelyet fiatalkornak szoktak nevezni, az én számomra ez volt minden tartalma. És ami értéket belőle meríteni tudtam, az mind benne van (amennyire erőm és tehetségem megengedte) ebben a könyvben; minden más eltűnt, mintha sohasem lett volna. Ezt mind maga adta és csak maga adta — nem szabad visszaadnom magának?

Most, hogy olyan utak felé indulok, amelyeknek |:én:| még kezdeteit sem láttam abban az időben — most eldöntően fontos emberi kötelességemnek érzem, magammal szemben és a világgal (azzal a világgal, amely itt számba jön) szemben nyíltnak és egyenesnek lenni: kitűzni végre azt a zászlót, amellyel és amelyért csatáimat vívtam. A magam fejlődésével szemben való becsületesség és kötelességtudás parancsolja, hogy ezt tegyem. Ha annak, amit most csinálni fogok, ami majd az egész életemet ki fogja tölteni, alig voltak is még gondolati és tudományos gyökerei a (bocsásson meg a kifejezésért) a mi időnkben — *hogy* idejutottam, hogy eljutottam magamhoz és az én valódi életemhez, azt csak ennek az időnek, csak magának köszönhetem. Amit én csinálni akarok, csak egyedül álló embernek lehet megcsinálnia; az egyedüllétet azonban csak a legmélyebb hozzátartozásérzések által és után lehet megszerezni. Aki nem tudja, hogy mi lehet neki egy ember, hogy mi lehet egy ember a másiknak — az csak magára hagyatva lehet, de sohasem szilárd, immár vágyódástalan, tudománynak termett egyedülvalóságban. Csak az mehet el gőgös-nyugodtan a felkínálkozó, hazug és kicsiny közösséglehetőségek mellett és teheti fel egész életét egy munka koczkázatos sorsára. „Az élet", amelyért annyian feláldozzák az igazi czélokat, nem számít

neki már semmit. Megvolt egyszer már minden: a gazdagság és a szegénység, a közösség ujjongása és az egyedüllét sebeinek síró sajgása, az élet és a halál. Minden más, az „élet" és az „emberek" árnyékok ennek egyedüli valóságos élete mellett; mit adhatnak azok ⟨még⟩ már valakinek, aki túllát rajtuk? Ezt az állapotot, ezt a levegőt, az egyetlent, amelyben lélegzeni tudok, az egyetlent, amely megadta nekem az én életem lehetőségét, maga adta nekem. Nem szabad megköszönnöm magának?

Hogy az, ami nekem ennyi volt, a maga számára csak sokkal epizódikusabb lehetett — mit változtat ez most a dolgon? A maga életéből csak nem vehet el semmit, ha hatásai sokkalta gazdagabbak és nagyobbak voltak, mint akarta és tudta? Ha (talán) véletlen mozdulatai megváltottak valakit, embert csináltak belőle. De nem folytatom. Nem magamról akartam beszélni (nem is tudnék — most legalább |:még:| semmi esetre), csak a kérésemről.

Pedig volna egy egészen személyes — és magára is egészen személyesen tartozó oldala a kérésemnek. Úgy érzem, itt van már végre az ideje, hogy ⟨az után a nagy idő után⟩ azt a nagy időt (amely legalább nekem kimondhatatlanul nagy volt), baráti kézfogással zárja le; „szeretettel, áldva" — mint maga írta egyszer. Én erre már régen készen voltam; talán mindig az elválás óta. Talán a maga számára is eljött már ennek az ideje; hiszem és remélem, hogy megjött. Ilyen kézfogásként ⟨akarom⟩ szeretném ezt a könyvet a maga kezébe tenni; ilyen kézfogásként remélem, hogy maga fogadni fogja.

Maga most is azt fogja tenni, amit tennie kell. És helyes lesz, amit tenni fog — mert maga tette és akkor biztosan szükséges és jó és helyes, ha én nem tudom is átlátni okait. És én bele fogok nyugodni, ha olyan is, ami fáj, ha nem változtat is semmit — épen a maga számára — a dolog lényegén. Mert ez

a könyv mindenképen és egészén a magáé. Nem dobhatja el már magától és nem dobta el akkor sem, ha netalán megtagadná kérésemet.

Kezeit csókolja mindig igaz barátja

Lukács György

[b.] [Firenze] 3 Piazza d'Azeglio

Kedves Irma, nagyon megérdemeltem szemrehányását; és vele szemben nem is akarok két elkezdett és eldobott levélre hivatkozni — az igazság ez: én „firenzei" levelet akartam írni magának; és eddig nem voltam még egészen firenzei; nem eléggé csendes — és még egészen munkanélküli. Mostanában pedig annyira utálom magamat, amikor nem dolgozom, amikor — mint régen Edithtel mondani szoktuk — „beléletem" van, hogy ilyenkor képtelen vagyok írni. Ebből persze egy nagyon szomorú dolog következik: elveszett minden levélírási képességem. Mert vagy van „belélet" — és én utálom leírni; vagy dolgozom, erősen vagyok („jól", hála istennek, soha!) — és nincs mit írni. Most a határon vagyok: berendeztem a szobámat (azaz kiraktam a könyveimet) és holnap, talán ma este dolgozni fogok. Most van „belélet" — de nem utálatos: végtelen boldogság a fölött, hogy egyedül vagyok, a fölött, hogy hosszú munkaidő van előttem. (Mellesleg: szeretnék június végéig itt maradni — maga akkor még Pesten lesz?) Az utolsó hónapokban sok ember volt az életemben (már amennyire ezt az én „animám" viszonyai megengedik) és nem sajnálom: nagyon sokat mutatott meg nekem magamban ez az idő arról, hogy mi van nekem megadva és mi nem; mit kaphatok és mit várhatok el az élettől stb.; élesebben láttam, mint máskor szoktam a lényem és a létezésem határait. Hasznos volt nekem, anélkül, hogy másoknak bajt okozott volna. De napról napra erősebben

vágyódtam el — egyedülre. Tudatossá csak akkor vált bennem, amikor Leótól elmentem Griesből. Ilyenekről nehéz írni, csak beszélni lehet: nem tudom, szerettem-e valaha jobban Leót, mint |:akkor és:| most — és voltam-e sokszor boldogabb, mint amikor elmentem tőle. Biztosan lélegzettem, tágabb volt a világ körülöttem, értelmesebbek és súlyosabbak a dolgok — és valahogyan a kalauzzal való conferentia a jegyek körül kevésbé volt „fecsegés", mint Leóval volt legszebb beszélgetésünk. Szeretném, ha most nem értene félre. Én nem „ábrándultam" ki Leóból, és nem „nem szeretem" őt, sem a pár (nagyon kevés) embert, aki megmaradt nekem. Csak ezt érzem mindig erősebben: az igazán fontos dolgok egyedül történnek, még beszélni sem lehet róluk, nem hogy megértetni magát, nem hogy megértve lenni bennük; és a barátságoknak ez a praetensiójuk. És mert ezt nem teljesítik soha, ezért „fecsegés" a barátok beszédje. Ez fáradt beszédnek hangzik — de nem egészen az. Fáradtság — talán — a lelki gyökere, a psychológiai oka: úgy érzem: az a pár nagy és igazi érzés, ami volt bennem, egészen megértetlenül és felismeretlenül ömlött ki belőlem az ürességbe, a semmibe (ne értsen félre: nem „viszonzottság"-ról van szó, hanem felismerésről) — és talán én is így voltam a felém jöttekkel; az legalább biztos: semmi életet fokozót nem hoztak nekem a legszebben felém jövő érzések; csak alamizsnákból éltem — azokat vagyonoknak éreztem (és ezért vagyonok voltak is — nekem). Sokáig azt mondtam: ez az inadaequatság: az élet. Ma már nem hiszem ezt. Hogy egyszerűt mondjak: olvasson Dostojewskit, és látni fogja, hogy mit gondolok. Most olyan élesen és tisztán látom az életet, mint az irodalmat — és nem bírom el azt a formáját, amelyre engem az én egész lelki struktúrám ítél. És hogy itt nem elkeseredésről van szó, annak nagy bizonysága ez: a konzekvenciát: a magányosságot mint egy nagy, megváltó örömet érzem, nem az életből való kizártsággal való megalkuvásnak, hanem *az* élet, az *én* életem megtalálásának; annak az életnek, ahol minden adaequat. —

Ezért kérem, igyekezzék jól megérteni: mélyen és nagyon szép volt, hogy mi Pesten összekerültünk megint, és ami újraéledt köztünk, azt én csak kezdetnek érzékelem (még nagyon soknak kell tisztázódnia a régiekből — nem lehet három évet négy délutánnal behozni); szép, sírnivalóan szép volt az én öt hónapom Griesben Leóval, és nagyon szép az idő itt Herberttel és Edithtel. De boldog vagyok, hogy egyedül vagyok. Nem magukat kívánom el — magamat kívánom magamhoz. És ez a magánosság nem elzárkózás. Úgy érzem magamat, mint egy őrt álló katonát (az emberekkel, az én embereimmel szemben): várom a parancsot, hogy mit tehetek nekik. Mert ha ⟨x⟩ szavainkkal nem is érjük el egymást soha (legalább én nem) — tetteink megsejtethetik velünk, hogy valahol mégis összefüggünk.

De ezekből nagyon is elég volt. Van valami antipathikus abban: Firenzéből ilyen levelet írni. De én valahogy úgy érzem: csak most érkeztem meg Firenzébe; eddig egy csodaszép kirándulást tettem Herberttel és Edithtel; szép dolgokat néztünk, jól voltunk együtt, szép vidékeket és utczákat láttunk: az én Firenzém az egyedüllét Firenzéje, a múlt őszé (aminek kísérete az elsőnek, a soha nem ismételhetőnek emléke). Ma érkeztem vissza Firenzémbe.

Dolgokról nem lehet írni. Emberekről is alig. Herbertet látni fogja, talán nem is sokkal e levél megérkezése után. Edith megy Bernbe; jó állapotban, olyan jóban, mint már régen volt — csak tartson is, ami nála mindig egy kissé félős. Vedresékről kellene még írni — de mindent összevéve, minden találkozás után kevesebbet jelentenek nekem. Szűkek. Boldogok — korlátoltságok árán. Erősek (talán) durvaság ⟨és xx⟩ azaz inkább finomság[-]hiányok árán. És ami mindezt paralysálhatná: az emberi vagy művészi genie — nincsen meg bennük. Érdektelenek. — Nem szívesen írom ezeket magának — de valahogy kötelességnek érzem: a maga legnagyobb

érzései ide áradtak; itt tisztán kell látnia, hogy lehessen továbbmennie. És hiszem, hogy maga tud és mer tisztán látni; sőt azt hiszem: nagyon régen így látja már őket. Ők tisztán látnak valami jót — de az csak akkor lenne igazán jó, ha igazi (belső!) küzdelmek árán lenne megszervezve; ők olcsón jutottak oda, amit czélnak neveznek — épp ezért sem czélnál nincsen[ek], sem úton nincsenek. Valami egészen mély tehetségtelenség kombinálódik bennük sok felszínen mozgó becsületességgel; és nehézkességük, „súlyuk" csak arra való, hogy ő előttük leplezze, hogy milyen „ügyesek" (a szó nem kedvező értelmében — ha ugyan ennek a szónak van egyáltalán kedvező értelme). Mára talán elég volt. Ne olvasson ki ebből a levélből többet egy teljesen pillanatnyi idegességnél. Két-három nap múlva benne leszek a munkában, akkor ezeket a dolgokat nem ⟨xx⟩ fogom ugyan másképen látni — de másképen tudnám elmondani; olvassa bele ezt a pár napot. És írjon a maga dolgairól. Én annyira idegesen firkáltam, hogy csak magamról beszéltem — és most már késő (olyan csúnya, „megbánás"-szerű volna) magáról beszélni. Pedig kell tudnom, hogy hogyan van, és mi történik és hogyan történik. Ugy-e ír ezekről nemsokára? Mindig igaz barátja

Gyuri

Most megjött a kézirat. Köszönöm. Szeretném tudni, hogyan tetszett magának ez — meg a másik dolgok is. Különös: régen annyit beszéltünk a „dolgaink"-ról; most semmit. Pedig szeretném tudni, mit jelentenek magának. De ez nem felszólítás; csak akkor írjon erről, ha úgy jön.
Mit csinál maga? Mi van a freskókkal és mi [a] gyerekkönyvvel? — Elkészül a képe a kiállításig?

[c.] *[dátum nélkül]*

Kedves Irma,

ma csak pár sort: itt küldöm Fleischelnek két levelét és egy minta lapot a könyvből tájékozódás végett. Ha lesz vázlat, kérem küldje el.
Hogy nem felelt a levelemre, annak remélem az az oka, hogy jól van, jól és sokat dolgozik — és nem tetszett az a levél. Bár bíztam benne, hogy tud annyira sympathetikusan olvasni, hogy csak idegességnek veszi, ami kellemetlen benne; mégis kellemetlen. Ezt sajnálom. De mostanig kellett volna halasztanom az írást, hogy más legyen. Kicsit tovább tartott, amíg jól belejöttem a munkába, mint hittem. De most jól van minden. Néha attól félek; azért nem ír — mert nem mennek jól a dolgok. Ez nagyon bántana. Hiszen tudom: kevés, majdnem semmi, amit én most (így a távolból főleg) magáért tehetnék, ha baj volna. De ⟨hát⟩ hátha mégis... És mindenesetre tudni szeretném, hogy mi van. Herberttől megkapta a két Ch. L. Philippet? Neki adtam, hogy vigye el magának.
Hát kérek, ha csak nagyon rövid hírt is, de valamit magáról. Én is csak gyorsan firkálhattam le ezt a pár sort. Sok üdvözlettel barátja

Gyuri

[d.] Firenze, 3. Piazza d'Azeglio, V. 2. 1911.

Kedves Irma,

köszönöm a levelet; örültem neki. A tegnapelőtti pár sorban foglalt levélkérésben nincs szemrehányás, amiért nem írt — csak egy kis aggodalom volt. Tudtam, hogy a férje ebben az időben jön Pestre — és a hallgatását úgy éreztem: valami

bonyodalom, vagy baj van. Mert máskülönben igazán ne érezzen semmi „erkölcsi kötelességet" hamar felelni; nem tudom fogok-e én is hamar felelni tudni mindig. Örültem — mondom — amiket önmagáról írt. Hogy a fődolog — most már minden konfliktuson túl — magában tisztán és rendben van. Hogy külsőleg mikor dől el: ez talán nem nagyon fontos kérdés — és másnak abba teljesen lehetetlen beleszólni; hiszem, hogy maga tudni fogja, melyik az igazán legjobb mód. Az én legnagyobb aggodalmam a külső döntés halasztásával szemben az volt, hogy maga addig, amíg nincs túl az egészen, nem lesz olyan lelkiállapotban, hogy jól, nyugodtan és termékenyen dolgozhassék. Ha úgy látja, hogy igen, akkor egészen igaza van. Ha ez a függés mégis akadály lenne, akkor utazzék le *most* Nagy-Bányára — és jöjjön vissza egy-két hét után. De a leveléből úgy látom, hogy erre nem lesz szükség. Ezt is csak azért mondom, hogy valahogy ne ragaszkodjék a mostani „programmhoz" és ne töltsön heteket (esetleg hónapokat) egy idegesítő függésben.

Szeretném látni, amiket most dolgozik. Nem mondom, hogy írjon róla: az írás ilyen dolgokról olyan végtelenül reménytelen dolog. De azért, ha lehet, arról írjon mégis, hogy *milyen irányban* érzi maga nem elégnek (úgy gondolom: minőségileg nem elégnek, „soványnak", mint maga mondja; nem: nem eléggé sikerültnek) a dolgait? Szóval szeretném tudni, hogy mi az, amit magának „ujonnan kell megérteni". Énnekem ti. van egy hypothesisem arról, hogy min kellene magának még keresztül mennie, hogy igazán eljusson önmagához. És el is mondom; maga úgyis tudja, hogy én nem értek festészethez semmit — hát nem ronthatok ezen a ponton a magam jó hírén semmit. Én mindig úgy éreztem, hogy a maga legfőbb talentuma kompozicionális: a felületen való szépen összelátás talentuma. Nagybányát én azért tartottam lényegében felesleges dolognak, mert arra, amit ott tudnak, magának semmi szüksége nincsen, és kérdés, hogy meg tudja-e tanulni. Maga

azt mondja: sokat tanult ott; rendben van. Ami nekem a maga dolgaiban hiányzik: az a belülről való komponálás. Úgy gondolom: belülről minden sokkal gyengébb mint kívülről; mindig nagyon szép, ahogy a dolgok *egymáshoz állanak*, de maguk a dolgok nem érik el ezt a szépséget. Nem a dolgok naturalisztikus (anyagszerű, vagy naturalisztikusan festői) szépségeire gondolok, hanem az egyes dolgok megkomponáltságára, belső anatómiájára. Azt mondta egyszer valaki magáról: „maga nem ért meg egy aktot"; azt feleltem neki: „de kettőt igen". Azt hiszem tudja, mire gondolok — és kíváncsi vagyok, mennyire tartja ostobaságnak ezt a véleményt.

A leveléből azt veszem ki, hogy csak júliusban utazik el Pestről. Ha lesz itt már végleges terve, kérem közölje majd velem. Mert nagyon szeretném úgy beosztani a dolgaimat, hogy még találkozzam magával Pesten. Részben a portrait miatt; de főleg, hogy majd megint egy párszor együtt legyünk. Mert hogy én a télen hol leszek, azt ma még senki sem tudja. Én a legkevésbé. Bár most már nagyon vágyom valahol állandóan létezni. Nem szentimentálisan: munkaoekonómiából. Az elutazás és a megérkezés, az elszokás és az odaszokás elég sok energiát (és munkaidőt) vesznek el. Azon kívül van abban valami perverz, hogy ha az embernek egy nagy gonddal összeállított 1500 kötetes könyvtára van, hogy hetekig létezzék 20—30 könyvvel — mert (mint pl. most) k. családom gondatlanul küldi utánam a ládát. Persze akkor sincs több itt 100—120-nál. — De ez kérdés, hogy mikor lesz. Ha meg lenne a habilitálás Pesten — akkor (legalább 2—3—4 évre) Pest lenne az „otthon"; persze időleges elutazásokkal. Ha — amit még mindig remélek — megbukik a dolgom; akkor fogalmam sincs róla. Szeretném, ha Firenze. De ez nehéz. Itt még „erkölcsi" karrier sem lehetséges — és így nem tudom.

A munkámról szinte lehetetlen írnom. Készül mindenféle dolog és úgy érzem, hogy megint egy centrum felé mutatnak

az ötletek. De hogy mi az, arról írni teljes lehetetlenség. Beszélni még talán lehetne, ha nagyon nehezen is. Kantot, Hegelt, Plotinost és mystikusokat olvasok. Nézni sajnos most nem bírok azzal az intenzitással mint ősszel tudtam. Lehet, hogy elmegyek egy pár napra Pisába és aztán később egy hétre Sienába — és ott talán megint megjön. Mert most kellene. Akarok t.i. (hogy mikor, arról sejtelmem sincs persze) egy új Laokoont írni. Egy metaphysikusat. Ha emlékszik arra a pár megjegyzésre, ami Ch. L. Ph. IV. részének elején áll az időbeli művészetekről és a dissonantiáról, akkor tudni fogja, hogy mire gondolok. De ehhez nagyon intenzíven kellene nézni tudni, úgy, ahogy én most nem tudok. Hát majd máskor lesz meg — úgy látszik előbb más dolgoknak kell elkészülniök.

Ez volna minden. Különösen köszönöm, hogy a „melancholikus analízistől" eltekintett. Van valami végtelenül antipathikus minden melancholiában. A dolgok vagy csak empirikus történések — akkor, ha valami nem felel meg: tessék változtatni rajta. Vagy sorsok: akkor viselni kell; és örömmel viselni — annyi örömmel, amennyi az embernek az élet számára egyáltalában van. Mert *amit* én ott írtam magamról, az mind igaz és úgy van, csak a *hang* volt (utólag különösen) nagyon kellemetlen nekem.

Egy kis helytelen melancholiát érzek abban a hangulatban, amelyben maga Herberthez és Málihoz van. Erről a kérdésről (a kapás és az adás kérdéséről) végtelenül sokáig lehetne beszélni — és mégsem jutnánk semmire. Azért mert ez nem igazi kérdés. Minden igazi ember csak azt az embert ereszti a maga közelébe, aki *kell* neki. Tehát az igazi adás és kapás az együttlét, az egymásnak számítás, a barátság *puszta tényében* van. Ez megfogható. Minden más olyan légies, oly megfoghatalanul irrationalis, hogy még gondolkodni is alig lehet róla. (Én azért értem, hogy maga teszi: én állandóan gondolkodom ilyen dolgokon — pedig érzem, hogy nincsen értelme.)

Nincsen értelme pedig főleg ⟨abb[ól]⟩ azért, mert arról, hogy én *mit adok* valakinek, én nekem sejtelmem se lehet. Nemcsak hogy nem látom — mert a másik embert mindig mint egy zárt egészet látom, és nem tudhatom soha, melyik tégla került ehhez a palotához, éntőlem. (Mert ott már egységessé vált.) Aztán azért is, mert — a felületen — egészen inadaeqat az adás és a nyújtás, a termékeny és a lényeges viszonya. Az ember sokszor egészen véletleneknek látszó dolgaival döntő lesz a másik életében. Csak látszólag véletlen ez persze — mert minden mögött a legmélyebb egyéniség, az „intelligibles Ich" hat — de erről és hatásairól nem tudhatunk semmit. És itt nemcsak az észrevevési képességnek vannak határai, hanem a felfogó képességnek is (a közölhetőség lehetőségének). Ha én meg is akarnám magyarázni magának: mi volt az, amit maga adott nekem — lehet hogy én nem tudnám megmondani — bizonyos, hogy maga nem érthetné meg. *Ez* a tény lehet melancholikus; bár ezen sem szabad jobban kétségbeesni, mint azon, hogy csak három dimenziós teret bírunk érzékelni. — És a másik dolgon még kevésbé.

Isten vele! Írjon, ha kedve és ideje van, barátjának

Gyurinak

*

[D.] *[Dedikáció- és mottó-vázlatok az „A lélek és a formák"-hoz]*

[a.] *[Kitépett jegyzetfüzet-lap leszakított felének egyik oldalán]*

Egy firenzei délelőtt emlékének a San Lorenzo kápolnában és a Santa Croce freskói előtt

[b.] *[Ugyanazon lap hátoldalán]*
Ez a könyv egy pár évem örömeiből és kínlódásaiból született meg és nőtt azzá, ami épen lett belőle. Azok kezébe kell tehát tennem, a kik ebből az időből mellettem maradtak, és azok emlékének ajánlanom, a kiket útközben elvesztettem.

[c.] *[A Kassner-tanulmány kéziratának utolsó oldalán]*
De mon misterieux voyage
Je ne t'ai gardé qu'une image
Et une chanson: les voici.
Je ne t'apporte pas de roses
Car je n'ai pas touché aux choses
Elles aiment a vivrer [sic] aussi.

Charles van Lerberghe

[d.] *[Ugyanott]*
Azok kezébe,
a kiktől kaptam őket

*

[E.] *[Dialógus-vázlatok]*

[a.] *[Félbehajtott nagy ív papír négy oldalán]*

Armut im [sic] *Geiste*

Dialog Anfang (vielleicht) Du bist gefasst

— — —

[:Güte ist Gnade. Hellsichtigkeit (Franciscus, Fürst Myschkin)
Güte ist keine ethische Kategorie. Kant als typische Ethik.:]

Besessensein als Tugend: *Leere der Seele;* Ergebenheit in den (⟨ausser⟩ metapsychologischen) Mächten der eigenen Seele. „Was du lassen kannst, sollst du nicht tun". (Meine Stellung zum „Leben".)
Diese Tugend und das Formelle der Ethik.

[:Der „Sinn" des Lebens. Die drei Causalitäten. 1) die mechanische der Geschehnisse 2) die psychologische ihrer Wirkung 3) die mystische (metapsychologische) der Seele; der Sinn. Unabhängigkeit von einander. Zufall und Notwendigkeit im Leben.:]
„Kein Mensch ist so arm, Gott kann ihn [nicht] noch ärmer machen" /

Einwand: Frivolität. Eckehart; Martha und Maria (Tschuang Tse 40)

—

Das Problem der Frau. Die Heilige. Der „Ernst"

— — —

Wo darf man durch das Leben auf das „Werk" setzen? Die Kaste: als metaphysische Gliederung der Menschheit; die „eigene" Pflicht. |:M. spricht „Kaste" aus.:|

—

Man muss so leben, dass man den Tod als eine Ablösung empfindet. Man muss denken: ich erwarte blos[s] ein Zeichen, dass ich das Leben aufgeben *darf* — und freudig aufgeben will, ja es als eine Freude empfinde, dass ich es endlich darf (wieder: Frivolität als Gefahr)

—

Verhältnis zu H. — Verhältnisse zu Menschen haben nur in der ⟨Kategorie⟩ Sphäre Gültigkeit, wo das lebendige Leben webt. Mir gegenüber ist „menschlich" jedem alles gestattet. Dadurch, dass ich sie nicht gerettet habe, bin ich menschlich vogelfrei geworden. /

[:Folgen der Tat zählen nicht (Fürst Myschkin). Güte ist nutzlos so wie sie grundlos ist; Grund liegt in der psychologischen, Folge in der mechanischen Welt; mit keiner der beiden kommt sie in Berührung.:]

—

Er erschiesst sich; weil er ein Mischtypus ist (Philosoph und „Mensch"). Gnade ist aber etwas eindeutiges: Beschränktheit (d. h. Homogeneität der Seele). Man kann das metapsychologische Dasein auch so gewahren: die Erkentniss des Wahren (Gottes) ist nicht kategorial; es ist wie jener letzte Moment des Epileptikers vor dem Anfall. In der Wahrheit *sein* — ist aber kategorial: Metaphysik der Kaste

—

was Sie sagen ist nichts als Wahrheit und schon deshalb ungerecht. (Idiot V. 187)

—

[:wie in der Kunstphilosophie nur das Ganze, so darf im Leben nur das Gute vorkommen.
|:Das Paradies ist ein Schnittpunkt zweier Verzweiflungen:|
Forderung Gottes: absolut; ⟨unsere Forderung⟩ unser Glaube absolut. Beide: unerfüllbar. Bxxxx : Gnade. Einwand: Frivolität. Schxxx xxxxxxx, doch... :] /

Am Schluss: ist sie beruhigt; erst am anderen Tag...
Leben = seliges Leben (Fichte)
Die Bürde ist nich[t] wider Gott a) xxxxx

—

Besessensein ist 1) nicht psychologisch 2) *Fruchtbarkeit als Kriterium* (Aufblühen als Gnade). |:Negativ: was Du lassen kannst, tue nicht.:|

—

In der Seele leben heisst das unmöglichste Handeln, als wenn es möglich wäre (Goethe. Insel 31)

—

H. hat mehr recht. Seine Frivolität ist fähiger, ist menschlicher (Besessener).

—

[:Leben ist Unreinlichkeit. Wenn eine Kategorie versagt — xxxxx man in die andere hinüber.

—

Ad Gottesarbeit. Ihr Blut ist der Kitt. Kőműves Kelemen.:]

—

Das Barbarische: Theoretisieren können (ein Zeichen für das Noch-Menschen-sein). Sie: Güte für ihn

—

[:Auch im kategor. Imp. wird die Tat vom Motiv getrennt, Selbständigkeit:]

[b.] *[Négyoldalas, nagy ív vonalas papír első oldalán. Négyrét hajtottan középméretű borítékba helyezve; a cím a borítékon ceruzával]*

Dialogmaterial

Von der Hierarchie; |:oder:| von Mass und Grenze.
H. und ich. Das Erfahren des Geheimnisses. Meine Unmenschlichkeit.
Das Dialektische Schweben. Leos Karte als Theodicee.

Ethik. Die Folgen und die formelle Ethik. Theodicee ohne Gott. Das Problem von Wilhelm Meister und dem Kategorischen Imperativ.

Pathologisch: wenn zu etwas Einfachem (wenn auch Grossem) Pathos von Nöten ist. Jeder Mensch ist pathologisch, dessen Pathos nicht normativ sein kann. (Die ethische Seite: ⟨nur⟩ die Tat kann nur eine methodologische, keine kanonische, normative Allgemeinheit haben; ich kann nur wollen,

dass die Menschen mit derselben Entschlossenheit etc. wie ich ihr Pathologisches bändigen und zur Fruchtbarkeit führen — ich *muss* aber wollen, dass solche Gelegenheiten, Situationen, Charactere nicht vorkommen. Um ⟨mich al[s]⟩ meine Tat als ethische zu retten, muss ich meine Existenz als Sein verneinen. Dies ist das Pathologische des Pflichtbegriffes; Kant rettet es — indem er die ganze Welt pathologisch werden lässt.)

Die Irrealität der reinen Seele (wie Lieben in Ch. L. Ph. essay). — Der Seinsgrad und Seinswert dieser Irrealität. („Sollen" ist eine faule Ausrede: psychologisch ist ⟨das⟩ jedes Sein ein Sollen: ein Anerkennen-müssen wenn man nicht aus der — von Normen umgrenzten — Gemeinschaft herausfallen will, oder gegen seinen Willen herausfällt; Farbenblindheit und Moral insanity. Hingegen jeder Imperativ, jede Norm, jedes Ideal *ist* da. (Windelbands Seinsbegriff. Kategorien 47—49.); Denken-müssen ist ein Sein.)

Auf beiden Seiten Gefahr der Frivolität. Jede Einseitigkeit ist frivol, jeder Mittelweg ist trivial; jede coincidentia oppositorum leichtfertig. Es handelt sich um eine Einheit der Gegensätze wie sie erhalten bleiben: ein Opfern das kein Verlieren ist; eine Bewusstheit, die nichts weiss und eine Blindheit, die den Weg sieht. Das Problem der „Gefahr" und des produktiven Abgrunds.

Was ist das Allgemeine?
Der einzelne Fall
Was ist das Besondere?
Millionen Fälle

[c.] *[Kitépett, kockás jegyzettömb-lap mindkét oldalán; ceruzával. Félbehajtottan levélborítékba helyezve; a cím a borítékon]*

Gericht

Die Mitte: die Ravenna Partie
Erwin: Feig
Paul: Gewissenlos. Jeder Gegner führt eine von Ressentiment erfüllte Psychologie des Anderen aus. (Padua und Budapest: das Nichtsprechen. Venedig: das Wegfahrenlassen
— Andere Leute: Paris.
E. und L. und Bellaria.
Steigerung davon: ⟨in⟩ aus der Feigheit entsteht Gewissenlosigkeit (Venedig). Die Gewissenlosigkeit ist auch feig. — Jeder muss für sich — dem anderen unerkennbares Motive finden
— — —
Am Schluss: Verachtung die im Schweigen lag. „Wie ⟨haben wir⟩ habe ich über ⟨uns⟩ Dich geurteilt?" muss sich jeder sagen. Man muss den Menschen achten — weil man ihn nicht kennen [kann]./
Vorher weist jeder die Motive des anderen höhnisch zurück. Du sprichts eben von Dir selbst und nicht von mir. Paul schweigt Erwin gegenüber weil er Eitelkeit vermutet; Erwin Paul gegenüber, weil er Niedrigkeit und Verlogenheit glaubt.
Paul: Sie wusste alles... Schluss muss zu der toten Frau zurück führen. Die echte Einsamkeit: dass die Tote am Gespräch nicht teilnehmen kann.

BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCIENTIARUM
MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA
HUNGARICAE

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Tatár György · Műszaki szerkesztő: Fülöp Antal
A borító- és kötésterv Bogdán Hajnal munkája
Terjedelem: 5 (A/5) ív · AK 1738 k 8183
ISSN 0230—0133
81.8592 Akadémiai Nyomda, Budapest · Felelős vezető: Bernát György

Ára: 12,– Ft

ISBN 963 05 2483 X